

WAT WERKT VOOR MEER GELIJKHEID?

Beschrijving van de werkzame mechanismen voor bevordering van LHBT-gelijkheid, gendergelijkheid en verminderen van gendergerelateerd geweld

Movisie werkt aan een krachtige samenleving

Movisie staat voor een maatschappij waar iedereen gelijkwaardig kan deelnemen. Daarom zetten we ons in voor een samenleving met veerkracht waarin burgers kansen krijgen en er ruimte is voor ieders behoeften, kwaliteiten en vaardigheden.

Als kennisinstituut en adviesbureau voor de aanpak van sociale vraagstukken versterken we in samenwerking met professionals, gemeenten, cliënten en burgers het sociale domein.

Onze activiteiten zijn georganiseerd rond vijf actuele thema's: Effectiviteit en vakmanschap, Inclusie en diversiteit, Huiselijk en seksueel geweld, Actief burgerschap en Sociale zorg.

Kijk voor meer informatie op www.movisie.nl.

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

Colofon:

Auteurs: Hanneke Felten, Ikram Taouanza, Hilde Bakker, Oka Storms.

Eindredactie: Daniëlle van Oostrum en Paul van Yperen.

Wat werkt voor meer gelijkheid? maakt deel uit van de Toolbox Verandering van binnenuit. Verandering van binnenuit is een alliantie van het Consortium Zelfbeschikking, Doetank PEER en Movisie. De Alliantie wordt financieel mogelijk gemaakt door het Ministerie van OCW.

© Movisie, September 2018

Downloaden: www.movisie.nl

INHOUD

Inleiding	4 →
1. Sociale norm: de gewenste mening uit de eigen groep	5 →
2. Inleven in het verhaal van een gestigmatiseerd persoon	10 →
3. Getuige zijn van de goede band tussen een LHBT en niet-LHBT	14 →
4. Informatie geven over wetten	17 →
5. Bewustwording creëren en zelfreflectie stimuleren	21 →
6. Risicoperceptie vergroten	25 →
7. Morele argumenten	28 →
Welke veronderstelde werkzame mechanismen werken niet?	31 →
Bijlage: toelichting begrippen	33 →

INLEIDING

Acceptatie van gendergelijkheid en de gelijkheid van lesbische vrouwen, homoseksuele mannen, biseksuelen en transgenders (LHBT's); dat is wat de Alliantie 'Verandering van binnenuit' wil bereiken. Ook wil deze alliantie een verbetering van de sociale veiligheid van vrouwen en LHBT's. Deze alliantie richt zich hierbij specifiek op de diverse migranten- en vluchtelingengemeenschappen die Nederland rijk is. Dat doet de alliantie niet 'van bovenaf' maar 'van binnenuit'. Dat betekent onder meer dat er 700 bijeenkomsten worden georganiseerd binnen deze gemeenschappen waarin verschillende methodieken en werkvormen worden ingezet om de doelen te bereiken. Maar hoe werken deze werkvormen? En hoe zorgen we voor echt effect? Dit wordt toegelicht in dit document aan de hand van wetenschappelijke én praktijkkennis.

WAT ZIJN WERKZAME MECHANISMEN?

Werkzame mechanismen (WM) van een interventie zijn die processen die ertoe leiden of eraan bijdragen dat een gewenst effect¹ optreedt. Bij de werkzame mechanismen van een interventie gaat het om bewust georganiseerde handelwijzen, technieken of maatregelen die tot een bepaald en beoogd effect leiden. Werkzame mechanismen kunnen gericht zijn op een proces bij een persoon en een proces tussen personen (Bool, 2018).

Werkzame mechanismen zijn vergelijkbaar met de 'radartjes' van een machine: ze zorgen ervoor dat de machine kan werken. Voor de Alliantie Verandering van binnenuit wordt er echter geen machine gebouwd maar worden er bijeenkomsten gehouden binnen migranten- en vluchtelingen-gemeenschappen waarin verschillende werkvormen worden ingezet. Maar waarom werken die werkvormen? Waarom werkt het om iemand met autoriteit of gezag te laten vertellen dat het belangrijk is om vrouwen gelijkwaardig te behandelen? En waarom merk je vaak direct het effect op een groep mensen als iemand die LHBT is, zijn of haar ervaringsverhaal vertelt aan de groep. Het antwoord daarop zijn wat we noemen werkzame mechanismen. Op basis van iedere werkvorm kan gezocht worden naar werkzame mechanismen. Verschillende werkvormen kunnen uitgaan van dezelfde werkzame mechanismen. En een werkvorm kan gebaseerd zijn op meerdere werkzame mechanismen. In dit document lichten we vier werkzame mechanismen toe.

1 In plaats van effect kunnen ook de begrippen doel of outcome gelezen worden.

1. SOCIALE NORM: DE GEWENSTE MENING UIT DE EIGEN GROEP

BESCHRIJVING WERKZAAM MECHANISME

Een positieve norm communiceren over LHBT-gelijkheid, gendergelijkheid en gendergerelateerd geweld. Dit met als doel invloed uit te oefenen op (de perceptie van) sociale normen binnen gemeenschappen: hoe mensen denken dat andere mensen uit de eigen gemeenschap denken. De bedoeling is om de indruk te geven dat er (steeds meer) mensen zijn uit eigen gemeenschap die de LHBT-gelijkheid en gendergelijkheid onderschrijven en gendergerelateerd geweld afkeuren. Een variant hierop is dat heel bewust mensen met autoriteit of status worden gevraagd om een positieve mening richting LHBT-gelijkheid, gendergelijkheid en gendergerelateerd geweld te communiceren in een discussie of via een andere weg zoals een poster, in een artikel of een filmpje.

BEVINDINGEN EN TIPS UIT DE WETENSCHAP

WAT WETEN WE OVER DE EFFECTIVITEIT UIT DE WETENSCHAP? WERKT HET?

Of mensen zich respectvol gedragen ten aanzien van minderheidsgroepen zoals homoseksuelen hangt sterk af van wat mensen denken dat 'anderen denken' over deze groep (Paluck & Green, 2009; Sechrist & Stangor, 2005; Tankard & Paluck, 2016). Door de veranderde perceptie van de sociale normen kunnen mensen zich respectvoller of gelijkwaardiger gaan gedragen naar bijvoorbeeld vrouwen en minderheid. De perceptie van de sociale norm betekent: dat wat mensen denken dat anderen denken uit hun eigen groep. Wanneer mensen denken dat anderen uit de eigen groep een bepaalde mening zijn toegedaan, doen ze vaak hun best om zich in lijn daarmee te gedragen (Paluck, Ball en Poynton en Sieloff, 2010) of stellen ze hun houding bij (Zitek & Hebl, 2007). Sociale normen kunnen dus gecommuniceerd worden door te horen wat iemand anders vindt in bijvoorbeeld een discussie. Maar je kunt ook een sociale norm communiceren door middel van een artikel of spotje met onderzoek: "de meeste mensen vinden dit... of de meeste mensen voelen dat..." (Tankard & Paluck, 2016) of via media zoals radio of tv (Paluck, 2009; Paluck & Green, 2009). Een andere manier is om een aantal invloedrijke personen een collectief *statement* te laten maken (Johansen, Diop, Laverack, Leye, 2013).

Mensen zijn in het bijzonder gevoeliger voor de meningen van anderen over minderheidsgroepen wanneer deze meningen worden gegeven door mensen die zij kennen of die uit hun eigen groep komen. Dit in vergelijking met meningen van mensen die zij niet kennen en van buiten hun eigen groep komen (Haslam Oakes, McGarty, Turner, Reynolds, Eggins, 1996; Puhl e.a., 2005; Stangor e.a., 2001). Bijvoorbeeld: vrienden, familie en mensen van wie men afhankelijk is, kunnen bijzonder invloedrijk zijn: het gaat om de mensen die worden gezien als behorend tot de 'eigen groep' ('ingroup'); wie of wat gerekend wordt tot de 'ingroup' kan per situatie verschillen (Sechrist & Milford-Szafran, 2011). Hoe meer mensen zichzelf zien als onderdeel van de eigen groep, hoe meer de perceptie van sociale normen van invloed zijn (Crandall, et al. 2002; Sechrist, & Milford, 2007).

Wanneer individuen zich sterk identificeren met de eigen groep, zijn mensen bijzonder vatbaar voor informatie over de houding van de anderen uit de eigen groep (Sechrist & Young, 2011). De identificatie met de groep voorspelt zelfs hoe vatbaar zij zijn voor deze informatie (Sechrist & Young, 2011). Ook worden stereotypen meer geuit naarmate de deelnemers zichzelf meer definiëren in termen van de groepsidentiteit (Haslam e.a., 1996). (zie bijlage voor toelichting).

Dat betekent dat wanneer een veroordeling van gendergerelateerd geweld of discriminatie van LHBT's en vrouwen, afkomstig is vanuit iemand die wordt gezien als 'eigen', dit meer indruk maakt dan wanneer dit een persoon of instantie is die wordt gezien als ver weg. Crandall e.a. (2002) die onder meer een verband aantoonde tussen de motivatie om vooroordelen te onderdrukken en groepsidentificatie, presenteren deze groepsidentificatie als de cruciale factor om al dan niet te willen voldoen aan de groepsnormen van antidiscriminatie.

WELKE RANDVOORWAARDEN KOMEN ER UIT WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK?

1. De mening van iemand waarvan je al weet dat deze een andere mening heeft dan jij, neem je veel minder serieus (Abrams, Wetherell, Cochrane, Hogg & Turner, 1990; Deffuant, Amblard & Wesbuch, 2004; Hegselmann & Krause, 2002). Dit betekent dat de boodschap dat discriminatie niet oké is, niet alleen afkomstig zou moeten zijn van iemand die wordt gezien als 'eigen', maar ook van iemand van wie wordt verwacht dat deze ongeveer dezelfde mening heeft.
2. Uit onderzoek van Crandall e.a. (2002) komt naar voren dat het uiten van vooroordelen sterk afhankelijk is van de sociale acceptatie van de betreffende groep. Hieruit kan worden afgeleid dat een boodschap tegen gendergerelateerd geweld en discriminatie van vrouwen en LHBT's alleen kans van slagen heeft als de sociale norm al in enige mate hiertegen gekant is. De gecommuniceerde sociale norm mag dus niet te ver af staan van wat de groep nu al denkt dat de norm is. Ook moet worden voorkomen dat mensen het idee krijgen dat er enkel 'bovenaf', bijvoorbeeld door de regering, normen worden opgelegd (Legault, Gutsell, Inzlicht, 2011).
3. De sociale norm heeft alleen invloed binnen een bepaalde sociale context. Binnen een andere context gelden weer andere sociale normen. Onderzoek van onder meer Klein, Snyder en Livingston uit 2004 en Crandall en Eshleman (2003) toont aan dat mensen die alleen vanwege de sociale norm positief zijn over bijvoorbeeld homoseksuelen, weer negatief doen over dezelfde groep wanneer anderen uit hun omgeving dat ook doen.
4. Cruciaal is dat er alleen positief geformuleerde meningen te horen zijn want de sociale norm kan ook andersom werken: verschillende studies tonen aan dat mensen die positief staan ten opzichte minderheden, beïnvloed kunnen worden door een negatieve mening van iemand uit de eigen groep waardoor zij zelf ook negatiever zich gaan uiten over deze minderheden en / of zich zelf negatiever gaan denken over deze groep (Blanchard en Vaughn, 1999; Blanchard, Crandall, Brigham & Vaughn, 1994; Hsueh, Yogeewaran en Malinen, 2015). Simpel gezegd: de ruimte geven aan negatieve meningen over minderheden zoals homoseksuelen, veroorzaakt zeer waarschijnlijk meer discriminatie van deze minderheden. De studie van Crandall et al. (2002) bevestigt dit. De mensen die zeer positief zijn over homoseksuelen, zijn mensen die volgens deze onderzoekers juist sterk gevoelig zijn voor de sociale norm: dat betekent dat wanneer de sociale norm als positief wordt waargenomen, deze mensen ook hun best doen om homoseksuelen positief te behandelen. Ook een studie van Walker et al. (2015) over voorstanders en tegenstanders van homorechten geeft aan dat mensen negatiever kunnen worden over homoseksualiteit door het horen van negatieve meningen uit de eigen groep: van de pro-homorechtdeelnemers veranderde een aantal deelnemers naar meer anti-homorechten: dit waren de deelnemers die hun negatieve oordelen sterk onderdrukken en sterk hangen aan de sociale norm. Zij veranderden gedurende het experiment hun mening als de sociale norm in de groep verschoof naar anti-homorechten (Walker et al., 2015).
5. Perceptie van sociale normen heeft met name invloed op iemands expliciete houding; dat wat iemand bewust vindt (Plant & Devine, 1998). Maar er zijn ook aanwijzingen dat de perceptie van sociale normen invloed hebben op de impliciete houding van mensen (Hsueh, Yogeewaran, Malinen, 2015). Zie de bijlage voor toelichting.
6. Voorwaarde is dat de sociale norm gecommuniceerd wordt in de zin van wat de meeste mensen vinden, in plaats van wat ze doen. Uit een beroemd onderzoek over afval weggoeien blijkt wel dat beide typen sociale normen effect hebben op het gedrag van mensen (Cialdini, Reno & Kallgren, 1990). Echter, een studie een jaar later van Cialdini, Kallgren en Reno (1991) laat zien dat sociale normen over wat de meeste mensen vinden ('injunctive norms') beter

werken dan normen die laten zien wat de meeste mensen doen ('descriptive norms'). Ook wordt opgemerkt dat normen die uitdragen wat de meeste mensen doen, uiteraard alleen werken als de meeste mensen inderdaad ook al het goede gedrag laten zien. Een groot nadeel van een norm communiceren over wat de meeste mensen doen, is dat de mensen die het al goed doen het hierdoor minder goed kunnen gaan doen. Dit blijkt uit een veel geciteerd onderzoek van Schultz, Nolan, Cialdini, Goldstein & Griskevicius uit 2007 naar energieverbruik van huishoudens. Zij deelden in dit veldonderzoek de deelnemers at random in twee groepen in: een groep huishoudens die alleen kreeg te horen hoeveel energie andere huishoudens verbruiken en een groep huishoudens die daarbij ook een blij of droevige smiley kregen als ze het wel of niet goed hadden gedaan wat betreft energieverbruik. In de eerste groep was te zien dat de huishoudens die te veel energie verbruikten zoals gewenst minder energie gingen verbruiken door te lezen over wat anderen doen. De huishoudens uit de groep die eerst weinig energie verbruikte, gingen door de communicatie van de sociale norm juist meer energie verbruiken. De onderzoekers noemen dit het 'boemerang' effect van de sociale norm. Zij adviseren daarom op te passen met het communiceren van sociale normen in de zin van wat de meeste anderen doen (Schultz e.a., 2007).

Voor het communiceren van normen met betrekking tot gender en LHBT betekent dit dat voorkomen moet worden dat de indruk wordt gewekt dat veel of de meeste mensen geweld plegen ten aanzien van vrouwen, vrouwen achterstellen of LHBT's discrimineren. Als je voor je gevoel 'slechts soms' discrimineert, kan je denken dat je niks meer hoeft te veranderen. Een voorwaarde om mensen te laten veranderen, is dus te communiceren dat de meeste mensen discriminatie verkeerd vinden in plaats van wat ze daadwerkelijk doen.

WAT IS ZOWEL BRUIKBAAR VOOR HET THEMA GENDER ALS VOOR HET THEMA LHBT VOLGENS DE WETENSCHAPPELIJKE LITERATUUR?

Gendergelijkheid

In een review van Jewkes, Flood en Lang (2015) komt naar voren dat om geweld tegen vrouwen en meisjes te voorkomen, interventies ingezet moeten worden die gericht zijn op een verandering van sociale normen ten aanzien van onder meer wat het inhoudt om een man te zijn. Dus sociale normen ten aanzien van mannelijkheid communiceren als geweldloos en positief, zijn cruciaal om geweld tegen vrouwen en meisjes te voorkomen volgens deze onderzoeker. Ook uit een review van Paluck, Ball en Poynton en Sieloff (2010) komt naar voren dat het veranderen van de perceptie van de sociale norm, een manier is om gendergerelateerd geweld te verminderen.

Het blijkt dat eengerelateerd geweld, een vorm van gendergerelateerd geweld, de normen van de dader een rol spelen: daders denken vaak dat anderen ook eengerelateerd geweld zouden plegen. In andere woorden: ze hebben de perceptie dat de sociale norm is dat eengerelateerd geweld goed is (Roberts, 2014; Vandello and Cohen, 2003). Hieruit vloeit voort dat het logisch is om deze perceptie van de sociale norm te proberen te beïnvloeden om eengerelateerd geweld te doen afnemen.

Uit een review van Ellsberg, Arango, Morton, Gennari, Kiplesund, Contreras en Watts (2015) komt naar voren dat succesvolle interventies om geweld tegen vrouwen te verminderen onder meer gericht zijn op het veranderen van sociale normen over geweld en gendergelijkheid. Uit een evaluatie van een interventie in Zuid-Afrika waarin onder meer in soaps op radio en tv aandacht werd besteed aan geweld tegen vrouwen, kwamen aanwijzingen naar voren dat zo'n soap een middel is om sociale normen te veranderen ten aanzien van geweld tegen vrouwen (Usdin, Scheepers, Goldstein, Japhet 2005).

LHBT-gelijkheid

In verschillende studies is gekeken naar het effect van de perceptie van sociale normen op de omgang van heteroseksuelen met homoseksuelen. Voor een bekende studie van Monteith, Deneen & Tooman (1996) is bekeken in een experiment in hoeverre studenten beïnvloed werden door andere studenten in hun mening over homoseksuelen. De resultaten lieten zien dat dat het horen van een positieve mening over homoseksuelen uit de eigen groep ervoor zorgt dat deelnemers minder bevooroordeeld reageren op stellingen over deze groepen (Monteith, Deneen & Tooman, 1996). Een andere studie uit 2007 van Zitek & Hebl bevestigt dit. Er zijn nog geen onderzoeken beschikbaar naar of en hoe de perceptie van sociale normen veranderd kan worden naar transgenders in een interventie.

BIJ WELKE DOELGROEPEN WERKT HET NIET VOLGENS DE WETENSCHAP?

De sociale norm heeft meer invloed op mensen in culturen waarin het 'wij' belangrijker is dan het 'ik'. Een voorbeeld van twee studies uit een overwegende wij-cultuur waarin de sociale norm is veranderd, zijn de veldonderzoeken in Rwanda (Paluck, 2009a) en in Burundi (Bilali, Vollhardt & Rarick, 2015). Het onderzoek in Rwanda is een veldonderzoek waarin bewijs is gevonden dat waarneming van de sociale norm gedrag beïnvloedt: zoals Paluck verder toelicht in een later artikel (2009b) werden er soaps geluisterd in groepsverband over onder meer 'gemengde relaties' en werden de emoties over de soap gedeeld in de groep. De luisteraars gingen daardoor anders denken over hoe anderen in hun groep denken over de etnische verhoudingen. Zij gingen dus niet zozeer een individueel leerproces in, maar eerder een leerproces als groep. Het gedrag van de groep veranderde hierdoor ook.

BRONNEN

- ★ Abrams, D., Wetherell, M., Cochrane, S., Hogg, M. A., & Turner, J. C. (1990). Knowing what to think by knowing who you are: Self-categorization and the nature of norm formation, conformity and group polarization. *British Journal of Social Psychology*, 29(2), 97-119.
- ★ Bilali, R., Vollhardt, J. R., & Rarick, J. R. D. (2016). Assessing the Impact of a Media-based Intervention to Prevent Intergroup Violence and Promote Positive Intergroup Relations in Burundi. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 26(3), 221-235.
- ★ Blanchard, F. A., Crandall, C. S., Brigham, J. C., & Vaughn, L. A. (1994). Condemning and condoning racism: a social context approach to interracial settings. *Journal of Applied Psychology*, 79, 993-997.
- ★ Blanchard, F. A., Lilly, T., & Vaughn, L. A. (1991). Reducing the expression of racial prejudice. *Psychological Science*, 2(2), 101-105.
- ★ Crandall, C. S., Eshleman, A., & O'Brien, L. (2002). Social norms and the expression and suppression of prejudice: the struggle for internalization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(3), 359.
- ★ Cialdini, R. B., Kallgren, C. A., & Reno, R. R. (1991). A focus theory of normative conduct: A theoretical refinement and reevaluation of the role of norms in human behavior. *Advances in experimental social psychology*, 24, 201-234.
- ★ Cialdini, R. B., Reno, R. R., & Kallgren, C. A. (1990). A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce littering in public places. *Journal of personality and social psychology*, 58(6), 1015.
- ★ Deffuant, G., Amblard, F., & Weisbuch, G. (2004). Modelling group opinion shift to extreme: the smooth bounded confidence model. arXiv preprint cond-mat/0410199.
- ★ Ellsberg, M., Arango, D. J., Morton, M., Gennari, F., Kiplesund, S., Contreras, M., & Watts, C. (2015). Prevention of violence against women and girls: what does the evidence say?. *The Lancet*, 385(9977), 1555-1566.
- ★ Haslam, S. A., Oakes, P. J., McGarty, C., Turner, I. C., Reynolds, K. I., & Eggins, R. A. (1996). Stereotyping and social influence: The mediation of stereotype applicability and sharedness by the Views of in-group and out-group members. *British journal of Social Psychology*, 35, 369-397.
- ★ Hegselmann, R., & Krause, U. (2002). Opinion dynamics and bounded confidence models, analysis, and simulation. *Journal of artificial societies and social simulation*, 5(3).
- ★ Hsueh, M., Yogeewaran, K., & Malinen, S. (2015). "Leave your comment below": Can biased online comments influence our own prejudicial attitudes and behaviors?. *Human Communication Research*, 41(4), 557-576.
- ★ Klein, O., Snyder, M., & Livingston, R. W. (2004). Prejudice on the stage: Self-monitoring and the public expression of group attitudes. *British Journal of Social Psychology*, 43(2), 299-314.
- ★ Jewkes, R., Flood, M., & Lang, J. (2015). From work with men and boys to changes of social norms and reduction of inequities in gender relations: a conceptual shift in prevention of violence against women and girls. *The Lancet*, 385(9977), 1580-1589.
- ★ Johansen, R. E. B., Diop, N. J., Laverack, G., & Leye, E. (2013). What works and what does not: a discussion of popular approaches for the abandonment of female genital mutilation. *Obstetrics and gynecology international*, 2013.
- ★ Monteith, M. J., Deneen, N. E., & Tooman, G. D. (1996). The effect of social norms activation on the expression of opinions concerning gay men and blacks. *Basic and Applied Social Psychology*, 18, 267-288

- ★ Paluck, E. L. (2009a). Reducing intergroup prejudice and conflict using the media: a field experiment in Rwanda. *Journal of personality and social psychology*, 96(3), 574.
- ★ Paluck, E. L. (2009b). What's in a norm? Sources and processes of norm change.
- ★ Paluck, E. L., & Green, D. P. (2009). Prejudice reduction: What works? A review and assessment of research and practice. *Annual review of psychology*, 60, 339-367.
- ★ Paluck, E. L., Ball, L., Poynton, C., & Sieloff, S. (2010). Social norms marketing aimed at gender based violence: A literature review and critical assessment. New York: International Rescue Committee.
- ★ Plant, E. A., & Devine, P. G. (1998). Internal and external motivation to respond without prejudice. *Journal of personality and social psychology*, 75(3), 811.
- ★ Roberts, K. (2014). Towards a psychologically oriented motivational model of honour-based violence. In 'Honour' Killing and Violence (pp. 69-88). Palgrave Macmillan, London.
- ★ Schultz, P. W., Nolan, J. M., Cialdini, R. B., Goldstein, N. J., & Griskevicius, V. (2007). The constructive, destructive, and reconstructive power of social norms. *Psychological science*, 18(5), 429-434.
- ★ Sechrist, G. B., & Milford, L. R. (2007). The influence of social consensus information on intergroup helping behavior. *Basic and Applied Social Psychology*, 29(4), 365-374.
- ★ Sechrist, G. B., & Milford-Szafran, L. R. (2011). "I Depend on You, You Depend on Me. Shouldn't We Agree?": The Influence of Interdependent Relationships on Individuals' Racial Attitudes. *Basic and Applied Social Psychology*, 33(2), 145-156.
- ★ Sechrist, G. B., & Stangor, C. (2005). Prejudice as social norms. *Social psychology of prejudice: historical and contemporary issues*/edited by Christian S. Crandall, Mark Schaller. Lawrence, Kan.: Lewinian Press, c2005.
- ★ Sechrist, G. B., & Young, A. F. (2011). The influence of social consensus information on intergroup attitudes: The moderating effects of ingroup identification. *The Journal of social psychology*, 151(6), 674-695.
- ★ Stangor, C., Sechrist, G. B., & Jost, J. T. (2001). Changing racial beliefs by providing consensus information. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(4), 486-496.
- ★ Tankard, M. E., & Paluck, E. L. (2016). Norm perception as a vehicle for social change. *Social Issues and Policy Review*, 10(1), 181-211
- ★ Usdin, S., Scheepers, E., Goldstein, S., & Japhet, G. (2005). Achieving social change on gender-based violence: a report on the impact evaluation of Soul City's fourth series. *Social Science & Medicine*, 61(11), 2434-2445.
- ★ Vandello, J. A., & Cohen, D. (2003). Male honor and female fidelity: implicit cultural scripts that perpetuate domestic violence. *Journal of personality and social psychology*, 84(5), 997.
- ★ Walker, B. H., Sinclair, H. C., & MacArthur, J. (2015). Social norms versus social motives: the effects of social influence and motivation to control prejudiced reactions on the expression of prejudice. *Social Influence*, 10(1), 55-67.
- ★ Zitek, E. M., & Hebl, M. R. (2007). The role of social norm clarity in the influenced expression of prejudice over time. *Journal of Experimental Social Psychology*, 43(6), 867-876.

2. INLEVEN IN HET VERHAAL VAN EEN GESTIGMATISEERD PERSOON

BESCHRIJVING WERKZAAM MECHANISME

Deelnemers krijgen informatie, een film of een verhaal te horen over de situatie van bijvoorbeeld LHBT's en meisjes en vrouwen die te maken krijgen met ongelijkheid, onvrijheid of gendergerelateerd geweld. De deelnemers worden vervolgens gestimuleerd om zich in te leven in een ander door bijvoorbeeld vragen zoals "wat zou jij doen als je in die situatie zat?" of "Wat denk jij dat die persoon voelt?". Dit kan leiden tot empathie en daardoor een betere houding.

BEVINDINGEN EN TIPS UIT DE WETENSCHAP

WAT WETEN WE OVER DE EFFECTIVITEIT UIT DE WETENSCHAP? WERKT HET?

Inlevingsvermogen gaat over je voorstellen over hoe een bepaalde situatie voor iemand is. Je gaat je als het ware in de schoenen van een ander staan. Of je gaat je voorstellen hoe jij jezelf zou zien als jij in de positie zat van de ander en hoe jij je zou voelen als resultaat. Dit wordt 'imagine-self' of 'perspective-taking' genoemd (Batson et al., 2009; Batson & Ahmad, 2009). In een studie van Todd & Galinsky uit 2014 bleek dat beide vormen van inleven een positief effect hadden: het verminderde de automatische negatieve associaties ten aanzien van mensen met een donkere huidskleur. Het blijkt dat je inleven in het perspectief van een ander die tot een andere (gestigmatiseerde) groep behoort, kan zorgen voor zowel een betere impliciete houding naar mensen uit die groep als een betere expliciete houding, zo concluderen Todd en Galinsky (2014). Het lijkt erop dat deze veranderingen in houding ook stand houden op de lange termijn. Bovendien vermindert het zowel vooroordelen als stereotypen (Brown & Hewstone, 2005; Galinsky & Moskowitz, 2000; Todd & Galinsky, 2014).

Empathie lijkt op inlevingsvermogen en gaat vaak samen met inlevingsvermogen, maar is net iets anders. Bij inlevingsvermogen gaat het om je een voorstelling te maken, terwijl empathie een emotionele reactie is. Empathie kun je onderverdelen in twee verschillende vormen (Batson & Ahmed, 2009). Allereerst kun je hetzelfde voelen als een ander. Dit heet ook wel 'emotion matching' of 'parallele empathie'. De tweede vorm van empathie, is ook te noemen als 'compassie'. Dit heet ook wel 'empathic concern'. Hier gaat het om een emotionele reactie op een ander die in lijn is met hoe je het welzijn van de ander ervaart. Dus: als die ander zich bedroefd, eenzaam of anderzijds niet goed voelt, voel jij medelijden. Anders dan bij 'emotion matching' voel je niet automatisch hetzelfde als de ander: je gaat je niet somber voelen als je een jongere ontmoet die somber is, maar je gaat compassie ervaren (Batson & Ahmed, 2009). Empathie kan een gevolg zijn van het inleven in een ander. Het hebben van empathische gevoelens is namelijk vaak het resultaat van het kijken vanuit het perspectief van de persoon in erbarmelijke omstandigheden: je gaat je voor-

stellen hoe hij of zij beïnvloed wordt door die slechte omstandigheden (Batson et al., 2002; Coke, Batson & McDavis, 1978; Vescio, Sechrist, Paolucci, 2003).

Er zijn verschillende onderzoeken die positieve effecten of verbanden aantonen van empathie op vooroordelen (Batson, et al. 1997; Todd & Gallinsky, 2014; Vesico, Sechrist & Paolucci, 2003). Uit een veel geciteerde en omvangrijke meta-analyse van Pettigrew en Tropp (2006; 2008) en later Pettigrew, Tropp, Wagner en Christ (2011) blijkt dat het werkt om iemand te leren kennen die 'anders' is en dat empathie verklaart waarom mensen via het ontmoeten van iemand die 'anders' is, minder vooroordelen krijgen.

Dat inlevingsvermogen en empathie werken om vooroordelen en stereotypen te verminderen, komt waarschijnlijk doordat je zelfbeeld gaat overlappen met het beeld van een ander wanneer je je gaat inleven in een ander en wanneer je empathie gaat ervaren voor een ander. Het beeld van de ander en van jezelf komen meer bij elkaar (Galinsky & Moskowitz, 2000; Galinsky, Ku & Wang, 2005; Todd, Bodenhausen & Galinsky, 2012; Todd & Galinsky, 2014; Todd & Burgmer, 2013; Wang, Ku, Tai en Galinsky, 2014;). Anders gezegd, het gaat om het vergroten van de identificatie met de ander, zodat de associatie tussen jezelf en de ander of anderen sterker wordt (Todd, Bodenhausen & Galinsky, 2012; Todd & Galinsky, 2014). Het gaat er niet zozeer om dezelfde eigenschappen te bezitten maar om een gezamenlijk 'wij gevoel' te ervaren (Myers & Hodges, 2011).

IS HET ZOWEL BRUIKBAAR VOOR HET THEMA GENDER ALS VOOR HET THEMA LHBT VOLGENS DE WETENSCHAPPELIJKE LITERATUUR?

LHBT-gelijkheid

Hodson, Choma en Costello (2009) lieten zien dat wanneer heteroseksuelen zich door een interventie inleven in de situatie van homoseksuelen, dit ervoor zorgde dat zij een positieve houding kregen ten aanzien van homoseksuelen, onder meer door de empathie die zij gingen ervaren.

Uit een studie van Tompkins, Shields, Hillman en White (2015) komen aanwijzingen dat het inleven in transgenders er voor zorgt dat mensen die geen transgender zijn ('cisgender') een positieve houding krijgen ten aanzien van transgenders. En in een studie van Broockman en Kalla (2016) werd effect aangetoond met slechts een 10 minuten durende interventie waarbij mensen aan de deur werd gevraagd om zich te vergelijken met- en in te leven in transgenders. De mensen die dit deden waren zelfs 3 maanden later nog vaker voorstander van antidiscriminatie wetgeving voor transgenders dan de mensen die dit niet hadden gedaan.

Opbouw van dit tien minuten gesprek:

- ★ Spreker informeert de deelnemers dat hij of zij mag gaan stemmen over een wet die transgenders beschermt en vraagt of hij / zij de deelnemer hierover mag informeren.
- ★ Er wordt een korte video getoond met alle argumenten.
- ★ De spreker legt uit wat transgender zijn betekent.
- ★ De spreker vraagt de deelnemer om te denken aan een situatie waarin hij of zij zelf negatief werd beoordeeld vanwege 'anders' zijn.
- ★ De spreker maakt de link met de ervaringen van transgenders.
- ★ De spreker vraagt aan de deelnemers om te formuleren hoe dit hem/haar van gedachten heeft doen veranderen.

Gendergelijkheid

Uit experimenten van Becker en Swim (2011) blijkt dat wanneer mannen stil gaan staan bij de gevoelens van vrouwen bij seksistische incidenten, zij minder seksistische opvattingen krijgen. Het alleen inleven in vrouwen die met seksisme te maken hadden was niet voldoende; het stilstaan bij de gevoelens van vrouwen (empathie) bleek nodig te zijn. Ook uit een andere studie komt ook naar voren dat het geven van informatie zodat het empathie stimuleert, seksisme kan verminderen (Zawadzki, Shields, Danube, Swim, 2014).

WELKE RANDVOORWAARDEN KOMEN ER UIT WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK?

1. Het geven van informatie over hoe ellendig de situatie is (zonder dat het zo ellendig is dat mensen zich weigeren in te leven) van de persoon uit de gestigmatiseerde groep door het stigma wat ervaren wordt, lijkt een belangrijke

voorwaarde voor een positief effect van inleven of empathie, zo blijkt uit een studie van Vesico en collega's (2003) en uit een review van Todd en Gallinsky (2014). Naast moeilijke situaties kunnen er ook situaties getoond worden die vooral laten zien hoe onrechtvaardig de situatie is van een gestigmatiseerde groep. Op basis van een aantal experimenten geven Dovidio et al. (2004) aan dat wanneer onrechtvaardige situaties waarin mensen uit een andere groep zich begeven worden getoond, dit gepaard gaat met gevoelens van boosheid bij de deelnemers. Ook situaties die compassie en sympathie oproepen, zorgen voor een positievere houding ten aanzien van de groep in de lastige situatie, zo constateren Dovidio en collega's (2004).

2. Als het verhaal gaat over homo- of biseksuelen, geen expliciete seksscènes laten zien: dit zorgt er voor dat heteroseksuelen afkeer ervaren en zich juist minder inleven (Mooijman & Stern, 2016).
3. Belangrijk is om te zorgen dat wanneer mensen luisteren naar het verhaal een persoon die voor de groep staat of in een een-op-een ontmoeting, zij zich niet bedreigd voelen (Pettigrew & Tropp, 2008) en juist zeker voelen van zichzelf (Boag & Carnelley, 2016).

BIJ WELKE DOELGROEPEN WERKT HET NIET VOLGENS DE WETENSCHAP?

1. Het werkt niet bij mensen die een negatief zelfbeeld hebben. Want bij inleven in een ander ga je 'de roze bril' die mensen doorgaans opzetten om naar zich zelf jezelf te kijken, ook opzetten om naar de ander te kijken (Todd, et al. 2011). Als je geen positief zelfbeeld hebt, kun je dus ook niet een positief beeld krijgen van de ander (Galinsky & Ku, 2004; Todd & Galinsky, 2014).
2. Het werkt niet bij mensen die zich weigeren in te leven in een ander: probleem is dat sommige mensen zich absoluut niet willen inleven in een (lid van) een bepaalde groep omdat ze een zeer grote afkeer voelen ten aanzien van de groep (Todd & Galinsky, 2014). Inleven vraagt enige inspanning van deelnemers en mensen kunnen dat weigeren omdat ze een sterke afkeer ervaren ten aanzien van een bepaalde groep (Batson, Eklund, Chermok, Hoyt, & Ortiz, 2007; Batson & Ahmed, 2009; Galinsky & Moskowitz, 2000). Jezelf vergelijken met iemand op wie sterk neer gekeken wordt, kan daarnaast door sommigen als zeer bedreigend ervaren worden en in dat geval werkt inleven niet (Sassenrath, Hodges en Pfattheicher, 2016).
3. Inleven in een ander werkt niet bij mensen die zelf al veel problemen hebben en weinig energie meer hebben om zich te verdiepen in de problemen van een ander (Fennis, 2011).

BRONNEN

- ★ Batson, C. D., & Ahmad, N. Y. (2009). Using empathy to improve intergroup attitudes and relations. *Social Issues and Policy Review*, 3(1), 141-177.
- ★ Batson, C. D., Chang, J., Orr, R., & Rowland, J. (2002). Empathy, attitudes, and action: Can feeling for a member of a stigmatized group motivate one to help the group? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 1656-1.
- ★ Batson, C. D., Eklund, J. H., Chermok, V. L., Hoyt, J. L., & Ortiz, B. G. (2007). An additional antecedent of empathic concern: valuing the welfare of the person in need. *Journal of personality and social psychology*, 93(1), 65.
- ★ Batson, C. D., Polycarpou, M. P., Harmon-Jones, E., Imhoff, H. J., Mitchener, E. C., Bednar, L. L., ... & Highberger, L. (1997). Empathy and attitudes: Can feeling for a member of a stigmatized group improve feelings toward the group?. *Journal of personality and social psychology*, 72(1), 105.
- ★ Becker, J. C., & Swim, J. K. (2011). Seeing the unseen: Attention to daily encounters with sexism as way to reduce sexist beliefs. *Psychology of Women Quarterly*, 35(2), 227-242.
- ★ Boag, E. M., & Carnelley, K. B. (2016). Attachment and prejudice: The mediating role of empathy. *British Journal of Social Psychology*, 55(2), 337-356.
- ★ Broockman, D., & Kalla, J. (2016). Durably reducing transphobia: A field experiment on door-to-door canvassing. *Science*, 352(6282), 220-224.
- ★ Brown, R., & Hewstone, M. (2005). An integrative theory of intergroup contact. *Advances in experimental social psychology*, 37, 255-343.

- ★ Dovidio, J. F., Ten Vergert, M., Stewart, T. L., Gaertner, S. L., Johnson, J. D., Esses, V. M., ... & Pearson, A. R. (2004). Perspective and prejudice: Antecedents and mediating mechanisms. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(12), 1537-1549.
- ★ Fennis, B. M. (2011). Can't get over me: Ego depletion attenuates prosocial effects of perspective taking. *European Journal of Social Psychology*, 41(5), 580-585.
- ★ Galinsky, A. D., & Ku, G. (2004). The effects of perspective-taking on prejudice: The moderating role of self-evaluation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(5), 594-604.
- ★ Galinsky, A. D., & Moskowitz, G. B. (2000). Perspective-taking: decreasing stereotype expression, stereotype accessibility, and in-group favoritism. *Journal of personality and social psychology*, 78(4), 708.
- ★ Galinsky, A. D., Ku, G., & Wang, C. S. (2005). Perspective-taking and self-other overlap: Fostering social bonds and facilitating social coordination. *Group Processes & Intergroup Relations*, 8(2), 109-124.
- ★ Hodson, G., Choma, B. L., & Costello, K. (2009). Experiencing alien-nation: Effects of a simulation intervention on attitudes toward homosexuals. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(4), 974-978.
- ★ Myers, M. W., & Hodges, S. D. (2012). The structure of self-other overlap and its relationship to perspective taking. *Personal Relationships*, 19(4), 663-679.
- ★ Sassenrath, C., Hodges, S. D., & Pfattheicher, S. (2016). It's All About the Self: When Perspective Taking Backfires. *Current Directions in Psychological Science*, 25(6), 405-410.
- ★ Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of personality and social psychology*, 90(5), 751.
- ★ Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2008). How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators. *European Journal of Social Psychology*, 38(6), 922-934.
- ★ Pettigrew, T. F., Tropp, L. R., Wagner, U., & Christ, O. (2011). Recent advances in intergroup contact theory. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(3), 271-280.
- ★ Todd, A. R., & Galinsky, A. D. (2014). Perspective-taking as a strategy for improving intergroup relations: Evidence, mechanisms, and qualifications. *Social and Personality Psychology Compass*, 8, 374-387.
- ★ Todd, A. R., Bodenhausen, G. V., & Galinsky, A. D. (2012). Perspective taking combats the denial of intergroup discrimination. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48(3), 738-745.
- ★ Todd, A. R., Bodenhausen, G. V., Richeson, J. A., & Galinsky, A. D. (2011). Perspective taking combats automatic expressions of racial bias. *Journal of personality and social psychology*, 100(6), 1027.
- ★ Tompkins, T. L., Shields, C. N., Hillman, K. M., & White, K. (2015). Reducing stigma toward the transgender community: An evaluation of a humanizing and perspective-taking intervention. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 2(1), 34.
- ★ Vescio, T. K., Sechrist, G. B., & Paolucci, M. P. (2003). Perspective taking and prejudice reduction: The mediational role of empathy arousal and situational attributions. *European Journal of Social Psychology*, 33, 455-472.
- ★ Wang, C. S., Kenneth, T., Ku, G., & Galinsky, A. D. (2014). Perspective-taking increases willingness to engage in intergroup contact. *PLoS one*, 9(1), e85681.
- ★ Wang, C. S., Ku, G., Tai, K., & Galinsky, A. D. (2014). Stupid doctors and smart construction workers: Perspective-taking reduces stereotyping of both negative and positive targets. *Social Psychological and Personality Science*, 5(4), 430-436.
- ★ Zawadzki, M. J., Shields, S. A., Danube, C. L., & Swim, J. K. (2014). Reducing the endorsement of sexism using experiential learning: The Workshop Activity for Gender Equity Simulation (WAGES). *Psychology of Women Quarterly*, 38(1), 75-92.

3. GETUIGE ZIJN VAN DE GOEDE BAND TUSSEN EEN LHBT EN EEN NIET-LHBT

BESCHRIJVING WERKZAAM MECHANISME

Een LHBT en een niet-LHBT werken goed samen of laten zien een vriendschappelijke band te hebben. Dit kan bijvoorbeeld doordat een LHBT aanwezig is tijdens een bijeenkomst samen met een niet-LHBT en dat zij samen het gesprek aangaan over het thema LHBT. Het kan ook in de variant dat een heteroseksuele gespreksleider aangeeft een goede vriend(in) of een familielid te hebben die LHBT is en dat deze gespreksleider laat zien hier positief over is. Een andere variant is dat je een filmpje ziet of verhaal hoort van een LHBT en een niet-LHBT die goede vrienden zijn of op een andere manier een goede band samen hebben.

BEVINDINGEN EN TIPS UIT DE WETENSCHAP

WAT WETEN WE OVER DE EFFECTIVITEIT UIT DE WETENSCHAP? WERKT HET?

Extended contact is de term voor de situaties waarbij iemand weet krijgt van een vriendschap tussen iemand uit de eigen groep en iemand van een andere (gestigmatiseerde) groep (Lemmer & Wagner, 2015; Turner, Hewstone, Voci, Paolini & Christ, 2007; Wright, Aron, McLaughlin-Volpe & Ropp, 1997). Vergelijkbaar is *vicarious contact* waarbij deelnemers zien dat iemand zoals zichzelf, uit de eigen groep, een positief contact heeft met iemand uit de andere groep (Vezzali, Hewstone, Capozza, Giovannini en Wolfer, et al., 2014). Dit kan via een tv-serie of film maar ook door het horen van verhalen of door het zelf direct observeren van het contact. Samen worden deze vormen van contact ook wel *indirect contact* genoemd (Vezzali et al., 2014).

In dit geval gaat het dus over een vriendschap of goede band tussen een LHBT en een niet-LHBT. Een voordeel is dat de angst voor de ander die een echte ontmoeting volgens de contacttheorie kan ondermijnen, niet speelt bij de *extended contact*theorie (Wright, Aron, McLaughlin-Volpe & Ropp, 1997; du Toit & Qualyle, 2011). Verandering van houding gebeurt dan dus niet via het inleven in de LHBT, maar juist in de niet-LHBT, de hetero cisgender persoon die de vriendschap aangaat.

Een voorbeeld van een studie die effect aantoont is een studie van Mazziotta, Mummendey en Wright uit 2011 onder Duitse jongvolwassenen over contact met Chinese Duitsers. De Duitse jongvolwassenen kregen een video te zien waarin er een positief contact was tussen een Duitser en een Chinese Duitser. In vergelijking met een groep die enkel contact tussen Duitsers onderling zag of alleen een Chinees zag in een positieve context, was er positief effect op onder meer houding. Deze studie laat ook zien dat het niet voldoende is om alleen iemand te observeren uit de andere

groep die zich positief gedraagt: alleen de Chinees op de video had geen effect. Maar de positieve interactie tussen de Duitser en de Chinees had wel effect en verminderde vooroordelen (Mazziotta, Mummendey, Wright, 2011).

Er is ook effect aangetoond bij kinderen. Een voorbeeld: uit een studie van Cameron, Rutland, Brown en Douch (2006) blijkt dat het ook werkt bij kinderen: de 5- tot 11-jarigen kregen in deze studie verhalen te horen over vriendschappen tussen een kind dat vluchteling is en een kind dat dat niet is.

Uit een recente meta-analyse van Lemmer en Wagner (2015) onder specifieke etnische groepen blijkt dat *extended* contact net zo effectief is als *real life* contact. Ook de reviewers Turner, Hewstone, Voci, Paolini en Christ (2007), Dovidio, Eller en Hewstone (2011) en Vezzali, Hewstone, Capozza, Giovannini en Wolfer (2014) concluderen dat weet hebben – of observeren van – dat een vriend (of collega, familielid) een goed contact heeft met iemand uit de andere groep, een effectief middel kan zijn om vooroordelen te verminderen. Reviewers Turner, Hewstone, Voci, Paolini en Christ (2007) merken daarbij wel op dat echte vriendschappen wel effectiever is en daarom de voorkeur heeft.

IS HET ZOWEL BRUIKBAAR VOOR HET THEMA GENDER ALS VOOR HET THEMA LHBT VOLGENS DE WETENSCHAPPELIJKE LITERATUUR?

LHBT-gelijkheid

In een aantal studies is specifiek een verandering onder heteroseksuelen aangetoond ten aanzien van homoseksuelen. Een studie van Sharp, Voci en Hewstone (2011) geeft aanwijzingen dat de *extended* contacthypothese werkt voor het verminderen van vooroordelen ten aanzien van LHBT's, maar dit geldt alleen wanneer mensen zich sterk vergelijken met de eigen groep. Ortitz en Harwood (2007) zagen in een experiment effect van het kijken naar een video met een vriendschap tussen een LHBT en niet-LHBT. Uit een studie van Capozza, Falvo, Trifiletti en Pagani (2014) onder Italiaanse heteroseksuele studenten komt een verband naar voren tussen het zien van homoseksuelen als menselijker en het weet hebben van de vriendschap van heterovrienden met homoseksuelen. In een recente studie van António, Guerra en Moleiro (2017) wordt aangetoond dat heteroseksuele jongeren die vrienden kennen die homoseksuele vrienden hebben, een grotere intentie hebben om slachtoffers van anti-homo pesten te helpen.

Gendergelijkheid

Deze werkwijze is nog niet toegepast bij gendergelijkheid.

WELKE RANDVOORWAARDEN KOMEN ER UIT WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK?

1. Als je ziet dat iemand die je rekent tot je eigen groep een vriendschap is aangegaan met iemand uit een gestigmatiseerde groep, kan dit betekenen dat je deze persoon niet meer ziet als helemaal behorende tot jouw groep, zo laten de experimenten zien van Eller, Gomez, Vázquez en Fernández (2017). Dit vermindert het effect van 'extended contact' volgens deze studie. Logisch lijkt daarom dat degene uit de 'eigen groep' die de vriendschap aangaat met 'de ander' vooraf al zeer sterk moet worden gezien als behorende tot de eigen groep, om dit fenomeen af te zwakken. Dit komt overeen met bevindingen van Dovidio (et al., 2011) en Vezzali (et al., 2014) dat het cruciaal is dat de getuige, kijker of luisteraar zich kan identificeren met de niet-LHBT die de vriendschap in het verhaal aangaat met de LHBT.
2. Het contact met de LHBT moet echt positief zijn en negatieve verwachtingen weerleggen, zo komt naar voren uit studies van Wright (1997), Turner (et al. 2007) en Vezzali (et al. 2014). Er zijn aanwijzingen dat *extended* contact werkt via het verminderen van angst voor de ander (Paolini, Hewstone, Cairns & Voci, 2004; Turner, Hewstone & Voci, 2007; Turner, Hewstone, Voci, Paolini & Christ, 2007). De vriendschap tussen de LHBT en niet-LHBT moet dus worden gezien als niet bedreigend.
3. Voor de hand liggend is dat het duidelijk moet zijn dat degene met wie de vriendschap wordt aangegaan LHBT is (Cameron, Rutland, Brown & Douch, 2006). Die identiteit moet dus expliciet zijn.

BIJ WELKE DOELGROEPEN WERKT HET NIET VOLGENS DE WETENSCHAP?

1. De *extended* group-hypothese alleen werkt bij mensen die enigszins ontvankelijk zijn voor sociale normen (Dovidio, Eller & Hewstone, 2011; Sharp et al. 2011). Daarbij aansluitend werkt *extended* contact alleen bij mensen die zich sterk vergelijken met de eigen groep (Sharp, Voci & Hewstone, 2011) of die zich identificeren met hun eigen groep (Dovidio, et al. 2011; Vezzali et al 2014). Volgens een aantal studies werkt het juist goed met mensen die politiek rechts

(conservatief) zijn en sterk aan autoriteit hechten omdat zij meer waarde hechten aan sociale normen (Dhont & Van Hiel 2011; Vezzali, et al. 2014).

2. Extended contact werkt namelijk met name bij mensen die de andere groep nog niet in het echt hebben ontmoet (Christ, Hewstone, Tausch, Wagner, Voci, Hughes, Cairns, 2010; Eller, Abrams en Gomez, 2012; Vezzali, Giovannini & Capozza, 2012). Dat betekent dat het het beste werkt, bij mensen die zelf nog weinig contact hebben met (openlijke) LHBT's.

BRONNEN

- ★ António, R., Guerra, R., & Moleiro, C. (2017). Having friends with gay friends? The role of extended contact, empathy and threat on assertive bystanders behavioral intentions. *Psicologia*, (2), 15-24.
- ★ Cameron, L., Rutland, A., Brown, R., & Douch, R. (2006). Changing children's intergroup attitudes toward refugees: Testing different models of extended contact. *Child development*, 77(5), 1208-1219.
- ★ Capozza, D., Falvo, R., Trifletti, E., & Pagani, A. (2014). Cross-group friendships, extended contact, and humanity attributions to homosexuals. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 114, 276-282.
- ★ Christ, O., Hewstone, M., Tausch, N., Wagner, U., Voci, A., Hughes, J., & Cairns, E. (2010). Direct contact as a moderator of extended contact effects: Cross-sectional and longitudinal impact on outgroup attitudes, behavioral intentions, and attitude certainty. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(12), 1662-1674.
- ★ Dhont, K., & Van Hiel, A. (2011). Direct contact and authoritarianism as moderators between extended contact and reduced prejudice: Lower threat and greater trust as mediators. *Group Processes & Intergroup Relations*, 14(2), 223-237.
- ★ Dovidio, J. F., Eller, A., & Hewstone, M. (2011). Improving intergroup relations through direct, extended and other forms of indirect contact. *Group processes & intergroup relations*, 14(2), 147-160.
- ★ Eller, A., Abrams, D., & Gomez, A. (2012). When the direct route is blocked: The extended contact pathway to improving intergroup relations. *International Journal of Intercultural Relations*, 36(5), 637-646.
- ★ Eller, A., Gomez, A., Vázquez, A., & Fernández, S. (2017). Collateral damage for ingroup members having outgroup friends: Effects of normative versus counternormative interactions with an outgroup. *Group Processes & Intergroup Relations*, 20(4), 483-500.
- ★ Lemmer, G., & Wagner, U. (2015). Can we really reduce ethnic prejudice outside the lab? A meta analysis of direct and indirect contact interventions. *European Journal of Social Psychology*, 45(2), 152-168.
- ★ Ortiz, M., & Harwood, J. (2007). A social cognitive theory approach to the effects of mediated intergroup contact on intergroup attitudes. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 51(4), 615-631.
- ★ Paolini, S., Hewstone, M., Cairns, E., & Voci, A. (2004). Effects of direct and indirect cross-group friendships on judgments of Catholics and Protestants in Northern Ireland: The mediating role of an anxiety-reduction mechanism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(6), 770-786.
- ★ Sharp, M., Voci, A., & Hewstone, M. (2011). Individual difference variables as moderators of the effect of extended cross-group friendship on prejudice: Testing the effects of public self-consciousness and social comparison. *Group Processes & Intergroup Relations*, 14(2), 207-221.
- ★ Turner, R. N., Hewstone, M., & Voci, A. (2007). Reducing explicit and implicit outgroup prejudice via direct and extended contact: The mediating role of self-disclosure and intergroup anxiety. *Journal of personality and social psychology*, 93(3), 369.
- ★ Turner, R. N., Hewstone, M., Voci, A., Paolini, S., & Christ, O. (2007). Reducing prejudice via direct and extended cross-group friendship. *European review of social psychology*, 18(1), 212-255.
- ★ Vezzali, L., Giovannini, D., & Capozza, D. (2012). Social antecedents of children's implicit prejudice: Direct contact, extended contact, explicit and implicit teachers' prejudice. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(5), 569-581.
- ★ Vezzali, L., Hewstone, M., Capozza, D., Giovannini, D., & Wölfer, R. (2014). Improving intergroup relations with extended and vicarious forms of indirect contact. *European Review of Social Psychology*, 25(1), 314-389.
- ★ Wright, S. C., Aron, A., McLaughlin-Volpe, T., & Ropp, S. A. (1997). The extended contact effect: Knowledge of cross-group friendships and prejudice. *Journal of Personality and Social psychology*, 73(1), 73.

4. INFORMATIE GEVEN OVER WETTEN

BESCHRIJVING WERKZAAM MECHANISME

De deelnemers krijgen informatie over wetgeving: wetgeving waarin de gelijkheid van mannen en vrouwen is geregeld, wetgeving waarin de gelijkheid tussen paren van hetzelfde geslacht en paren van verschillend geslacht staat en wetgeving gericht op het verbod om te discrimineren onder meer op grond van sekse, genderidentiteit en seksuele voorkeur. Het kan gaan om nationale wetgeving alsmede om internationale wetgeving of om de Mensenrechten.

BEVINDINGEN EN TIPS UIT DE WETENSCHAP

WAT WETEN WE OVER DE EFFECTIVITEIT UIT DE WETENSCHAP? WERKT HET?

In een systematische review van Hebl, Baroon, Cox en Corrington uit 2016 komt naar voren dat je het effect van wetten op gedrag op twee manieren kan bekijken. Het kan (a) werken als afschrikkend, omdat verwacht wordt dat er een straf op staat en (b) het kan symbolisch werken en een 'sociale norm' communiceren. Dat eerste gaat bij antidiscriminatie wetten in de Verenigde Staten nauwelijks op: maar een zeer klein percentage van de antidiscriminatie gevallen wordt via de wet bestraft. Ook in Nederland lijkt dit het geval: de pakkans is bijzonder klein¹. Mensen zullen dus niet, niet discrimineren omdat ze bang zijn voor straf. Wel is het mogelijk dat wetten een sociale norm communiceren. Zoals Robinson en Darley (1995) het stellen: het meest krachtige mechanisme van de wet komt niet voort uit de bedreiging dat je gestraft wordt als je er niet aan houdt maar heeft te maken met dat de wet een scheidsrechter is in wat normaal gedrag is en wat niet. De meeste mensen houden zich aan de wet niet vanwege de angst voor straf maar omdat zij zich zien als mensen die zich goed gedragen. Er is dan ook bewijs dat weet hebben van wetten daadwerkelijk leidt tot positievere houding ten aanzien van LHBT's en tot afkeuring van gender based violence:

De reviewers Hebl, Baroon, Cox en Corrington verwijzen onder meer naar een studie van Ragins & Cornwell (2001) waaruit blijkt dat homo's en lesbische vrouwen die wonen in een gebied met een verbod op discriminatie van homo en lesbische werknemers, minder discriminatie meemaken. De vraag is hier wat oorzaak en gevolg is: mogelijk is er alleen wetgeving in de meer tolerante gebieden.

Uit een onderzoek van Barron (2009) komen meer duidelijke aanwijzingen. In dit onderzoek worden vier sollicitanten die goed aan de kwalificaties voldoen voorgelegd aan HRM managers waarvan er een duidelijk homoseksueel is vanwege vermelding van actief zijn in een homo-organisatie. Dit wordt getest in verschillende staten. In sommige van die staten is antidiscriminatie wetgeving en in andere niet. De HRM managers in de staten zonder antidiscriminatie wetgeving namen minder de kandidaat aan als deze actief was geweest bij een LHBT-organisatie. Maar in de staten met antidiscriminatie wetgeving was er geen verschil tussen LHBT-sollicitanten en niet-LHBT sollicitanten. Ook hadden deze HRM managers minder (expliciete) vooroordelen ten aanzien van homoseksuelen. Dit zou een aanwijzing kunnen zijn dat deze wetten effect hebben. Echter helemaal zeker is dit niet want niet gecheckt is of de HRM managers weet hadden van deze wetten.

Duidelijke aanwijzingen komen uit een studie van Barron en Hebl uit 2013. Hierin wordt beschreven dat wetten sociale normen kunnen communiceren. In deze studie wordt het effect van antidiscriminatie wetten ten aanzien van LHBT's bestudeerd, en op basis van de literatuur verwachten de onderzoekers dat antidiscriminatie-wetgeving duidelijkheid geeft over dat de sociale norm; namelijk dat discriminatie onacceptabel is. In deze studie wordt een experiment gedaan wat deze aanname onderbouwt. Een groep volwassenen uit Houston (V.S.) wordt willekeurig ingedeeld in twee groepen: de ene groep krijgt de informatie dat discriminatie van LHBT's verboden is in de staat Houston en de andere groep krijgt de informatie dat discriminatie van LHBT's legaal is in de staat Houston. Vervolgens gaan beide groepen in de rol van werkgever een sollicitant interviewen die duidelijk LHBT is. Te zien is dat de groep die de informatie heeft gekregen dat discriminatie van LHBT's verboden is in hun eigen staat, minder interpersoonlijke discriminatie laten zien in het gesprek. Dat betekent dat zij onder meer positievere woorden gebruiken en minder stress laten zien. Uit deze studie kan geconcludeerd worden dat informatie over antidiscriminatie wetten een positief effect hebben op het gedrag van mensen in de zin van dat ze hierdoor minder discrimineren.

Voor een studie van Tankard en Paluck (2017) is uitgetest hoe mensen reageren wanneer ze horen dat het huwelijk is opengesteld voor mensen van gelijk geslacht. Het bleek dat zij positiever waren over het openstellen van het huwelijk en over homoseksuelen. In een grote veldstudie is vervolgens gekeken wat het daadwerkelijke besluit van de Supreme Court in de Verenigde Staten teweegbracht. Te zien is dat dit gepaard gaat met dat meer mensen denken dat het huwelijk tussen mensen van gelijk geslacht geaccepteerd is. Het verandert niet hun persoonlijke houding. Volgens de onderzoekers is dat ook niet direct problematisch want het is belangrijker dat mensen hun perceptie van de sociale norm veranderen: dat is namelijk sterk van invloed op gedrag, volgens hun eerdere review (Tankard & Paluck, 2016).

Flores en Barclay (2016) ziet nog meer positievere resultaten: zij onderzochten of mensen van (expliciete) houding zijn veranderd ten aanzien van homoseksuelen in staten waar het huwelijk is opengesteld voor mensen van gelijk geslacht en in staten waarin het huwelijk niet is opengesteld. In de staten waar het wel is opengesteld zien ze bijna dubbel zo vaak een verandering van houding. De groep die negatiever wordt ten aanzien van homoseksuelen is heel klein, veel vaker gaat het om een verandering van ambivalent naar positief of van negatief naar ambivalent. Er is dus geen sprake van een 'backlash' effect op wetgeving voor gelijke rechten zoals soms wordt gedacht. Ook experimenteel en veldonderzoek van Bishin, Hayes, Incantalupo en Smith (2016) toont aan dat er geen sprake is van een 'backlash'. De onderzoekers Flores en Barclay (2016) concluderen dat wetgeving het signaal afgeeft dat er een nieuwe norm is: anti-homo zijn is sociaal onacceptabel geworden. Dit komt overeen met een studie in de Amerikaanse staat Iowa waarin te zien was dat door de openstelling van het huwelijk sommige mensen een tegenstander werden van 'marriage equality', veel meer mensen werden juist voorstander van het openstellen van het huwelijk.

Toch zijn die veranderingen in de praktijk niet altijd snel zichtbaar: sommige lesbische en biseksuele vrouwen uit minderheidsgroepen in de Verenigde Staten zagen dat hun familie meer positief werd over hun relatie na de beslissing van Supreme Court maar de meesten zagen (nog) geen verandering (Riggle, Drabble, Veldhuis, Wootton, Hughes, 2017).

Conclusie: ja, het lijkt aannemelijk dat wanneer mensen weten dat discriminatie niet mag, zij dit ervaren als sociale norm en daardoor mogelijk iets meer hun best doen om minder te discrimineren.

IS HET ZOWEL BRUIKBAAR VOOR HET THEMA GENDER ALS VOOR HET THEMA LHBT VOLGENS DE WETENSCHAPPELIJKE LITERATUUR?

Hierboven is beschreven wat wetgeving rondom LHBT's kan bijdragen. Maar ook als het gaat om het voorkomen van geweld tegen meisjes en vrouwen, kan wetgeving effectief zijn. Volgens een review van Johansen, Diop, Laverack en Leye (2013) hebben meerdere studies aangetoond dat wetten tegen meisjesbesnijdenis een preventief effect hebben gehad, maar hieraan zitten wel belangrijke voorwaarden verbonden (zie hieronder). In een review van Morrison, Ellsberg en Bott (2007) wordt verwezen naar een rapport waaruit blijkt dat er door wetgeving meer bewustwording kan ontstaan van het feit dat 'gender based violence' een serieuze schending is van de mensenrechten. In een studie van Marcusán, Singla, Secka, Utzet en Le Charles (2016) komt naar voren dat gezondheidsprofessionals in Ghana die tegenstander van meisjesbesnijdenis zijn, als reden daarvoor noemen dat dit een schending is van de mensenrechten. Wat mogelijk betekent dat weten dat het een schending van de mensenrechten is, bijdraagt aan afkeuring ervan.

WELKE RANDVOORWAARDEN KOMEN ER UIT WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK?

Een belangrijke voorwaarde voor effect is dat mensen het idee hebben dat in de eigen omgeving de wetten sociaal geaccepteerd zijn. Dit komt uit verschillende studies naar voren: uit een kwalitatieve studie van Ako en Akweongo (2009) in Ghana naar de effectiviteit van wetgeving tegen meisjesbesnijdenis komt dat weet hebben van wetten die meisjesbesnijdenis verbieden niet voldoende is. Mensen weten vaak niet goed waarom het verboden is, wat precies verboden is en wat je moet doen als je ziet er dat het toch gebeurt. Daarbij vinden veel mensen traditie belangrijker dan wetten. Traditie en cultuur lijken sterker de sociale norm te bepalen dan de federale wetten.

Wetgeving en sociale verandering moeten volgens de onderzoekers dan ook hand in hand gaan. Uit een studie van Cammack, Young, Heaton (1996) over de invloed van huwelijkswetten in Indonesië op kinderhuwelijken komt vergelijkbare informatie: wetgeving gericht op het voorkomen van kindhuwelijken kan op gespannen voet staan met religieuze overtuigingen en tradities. Maar dat tegelijkertijd kan wetgeving hier wel van invloed op kan zijn. Ook uit een review van Johansen, Diop, Laverack en Leye (2013) blijkt dat wetgeving en hier weet van hebben, van invloed te kunnen zijn maar dit moet een onderdeel zijn van een grotere sociale verandering. Anders kan een gevolg zijn dat mensen in opstand komen tegen wetten: wat aantoont dat wetten ook gepaard moeten gaan met verandering van sociale normen.

Daarnaast is een voorwaarde dat informatie over wetten niet wordt gebruikt om mensen af te schrikken: dus niet 'pas op het is strafbaar'. In een review van Johansen, Diop, Laverack en Leye (2013) komt naar voren dat het effect kan zijn dat mensen er in het geheim mee doorgaan. Een andere nadelig gevolg is dat slachtoffers soms geen hulp meer durven vragen doordat ze weten dat het wettelijk verboden is.

BIJ WELKE DOELGROEPEN WERKT HET NIET VOLGENS DE WETENSCHAP?

Niet bekend

IS HET AANGETOOND DAT DEZE WERKWIJZE BIJ MENSEN VAN DIVERSE AFKOMST EN CULTUREN WERKT?

Ja, ook onderzoeken buiten Europa: zie onderzoek van Cammack, Young, Heaton (1996), Ako en Akweongo (2009) en Johansen, Diop, Laverack en Leye (2013).

BRONNEN

- ★ Ako, M. A., & Akweongo, P. (2009). The limited effectiveness of legislation against female genital mutilation and the role of community beliefs in Upper East Region, Ghana. *Reproductive Health Matters*, 17(34), 47-54.
- ★ Barron, L. G. (2009). Promoting the underlying principle of acceptance: The effectiveness of sexual orientation employment antidiscrimination legislation. *Journal of Workplace Rights*, 14(2).
- ★ Barron, L. G., & Hebl, M. (2013). The force of law: The effects of sexual orientation antidiscrimination legislation on interpersonal discrimination in employment. *Psychology, Public Policy, and Law*, 19(2), 191.
- ★ Bishin, B. G., Hayes, T. J., Incantalupo, M. B., & Smith, C. A. (2016). Opinion backlash and public attitudes: Are political advances in gay rights counterproductive? *American Journal of Political Science*, 60(3), 625-648.
- ★ Cammack, M., Young, L. A., & Heaton, T. (1996). Legislating social change in an Islamic society-Indonesia's marriage law. *The American Journal of Comparative Law*, 44(1), 45-73.
- ★ Chandra-Mouli, V., Lane, C., & Wong, S. (2015). What does not work in adolescent sexual and reproductive health: a review of evidence on interventions commonly accepted as best practices. *Global Health: Science and Practice*, 3(3), 333-340.
- ★ Flores, A. R., & Barclay, S. (2016). Backlash, consensus, legitimacy, or polarization: The effect of same-sex marriage policy on mass attitudes. *Political Research Quarterly*, 69(1), 43-56.
- ★ Hebl, M., Barron, L., Cox, C. B., & Corrington, A. R. (2016). The efficacy of sexual orientation anti-discrimination legislation. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 35(7/8), 449-466.
- ★ Johansen, R. E. B., Diop, N. J., Laverack, G., & Leye, E. (2013). What works and what does not: a discussion of popular approaches for the abandonment of female genital mutilation. *Obstetrics and gynecology international*, 2013.

- ★ Kreitzer, R. J., Hamilton, A. J., & Tolbert, C. J. (2014). Does policy adoption change opinions on minority rights? The effects of legalizing same-sex marriage. *Political Research Quarterly*, 67(4), 795-808.
- ★ Lee-Rife, S., Malhotra, A., Warner, A., & Glinski, A. M. (2012). What works to prevent child marriage: a review of the evidence. *Studies in family planning*, 43(4), 287-303.
- ★ Morrison, A., Ellsberg, M., & Bott, S. (2007). Addressing gender-based violence: a critical review of interventions. *The World Bank Research Observer*, 22(1), 25-51.
- ★ Ragins, B. R., & Cornwell, J. M. (2001). Pink triangles: antecedents and consequences of perceived workplace discrimination against gay and lesbian employees. *Journal of applied psychology*, 86(6), 1244.
- ★ Riggle, E. D., Drabble, L., Veldhuis, C. B., Wootton, A., & Hughes, T. L. (2017). The Impact of Marriage Equality on Sexual Minority Women's Relationships With Their Families of Origin. *Journal of homosexuality*, 1-17.
- ★ Robinson, P. H., & Darley, J. M. (1995). Justice, liability, and blame: Community views and the criminal law. Boulder, CO: Westview.
- ★ Tankard, M. E., & Paluck, E. L. (2016). Norm perception as a vehicle for social change. *Social Issues and Policy Review*, 10(1), 181-211.
- ★ Tankard, M. E., & Paluck, E. L. (2017). The effect of a Supreme Court decision regarding gay marriage on social norms and personal attitudes. *Psychological science*, 28(9), 1334-1344.

5. BEWUSTWORDING CREËREN EN ZELFREFLECTIE STIMULEREN

BESCHRIJVING WERKZAAM MECHANISME

In een gesprek wordt met deelnemers gesproken over in hoeverre zij zich gedragen naar hun eigen normen en waarden. Vinden zij bijvoorbeeld een goede en warme relatie met hun kind belangrijk? Waarom dan een kind de deur wijzen die LHBT is? Of hoe kan het dat vrouwenrechten onderschreven worden maar tegelijkertijd dochters allerlei beperkingen opgelegd krijgen die de zonen niet krijgen? In een gesprek wordt bij deelnemers bewustwording gestimuleerd van de discrepantie tussen hun eigen gedrag enerzijds en hun eigen normen en waarden anderzijds. Vervolgens wordt hier gezamenlijk op gereflecteerd en besproken hoe gedrag kan worden aangepast.

BEVINDINGEN EN TIPS UIT DE WETENSCHAP

WAT WETEN WE OVER DE EFFECTIVITEIT UIT DE WETENSCHAP? WERKT HET?

In 1993 beschreef Monteith een model voor bewustwording. Dit model bestaat uit verschillende stappen. Allereerst wordt beschreven dat stereotypen over onder meer vrouwen en homoseksuelen automatisch actief zijn in je brein en in eerste instantie ben je geneigd hiernaar te handelen. Echter, als je een discrepantie ervaart tussen dit handelen op basis van stereotypen en je eigen norm om iedereen gelijk te behandelen, dan ontstaat er bewustwording. Je krijgt dan negatieve gevoelens, zoals schuldgevoelens over je handelen, en je gaat reflecteren op jezelf. Vervolgens stel je een aantal aanwijzingen voor jezelf vast waardoor je in de toekomst weet dat je moet oppassen niet naar je stereotiepe denkbeelden te handelen. In de toekomst ben je daardoor eerder alert wanneer stereotiepe beelden actief worden, trap je bij jezelf op de rem, reflecteer je op jezelf en laat je vervolgens ander gedrag zien; gedrag dat overeenstemt met je norm om iedereen gelijk te behandelen.

Bewustwording is in dit model dus cruciaal en volgt op het ervaren van een verschil (discrepantie) tussen je eigen gedrag en je eigen normen (Monteith 1993; Monteith & Mark, 2005; Monteith, Mark & Ashburn-Nardo, 2010). In een recente studie van Burns, Monteith en Parker (2017) is te zien hoe mensen die negatieve gevoelens krijgen wanneer ze eraan worden herinnerd dat zij zich niet altijd zo onbevooroordeeld gedragen zoals zij zelf zouden willen en hoe dit effect heeft op hun gedrag. Deze mensen lachen vervolgens niet om racistische grapjes. Dit in tegenstelling tot de mensen die niet die negatieve gevoelens hebben; bij hen heeft 'bewustwording' dan ook weinig zin. Dat betekent dat je intrinsiek gemotiveerd moet zijn om niet te discrimineren zoals de bekende onderzoekers Plant en Devine (1998) dit noemen. Deze mensen kunnen zich op basis van hun motivatie vervolgens inzetten om te zorgen dat zij zich zo gaan gedragen dat hun impliciete houding minder van invloed is op hun gedrag. Dat betekent dat ook motivatie cruciaal is.

Om echt tot gedragsverandering te komen, moet je je eigen gedrag monitoren. Dat betekent alert zijn op discrepanties tussen je doelen en je huidige gedrag, aldus Inzlicht, Legault en Teper (2014). Volgens hen is dit een essentieel onderdeel van zelfcontrole. Dit komt overeen met de studie van Amodio en anderen uit 2008. Zij laten zien dat het brein van mensen met interne motivatie monitort dat er een conflict is tussen hun automatisch geactiveerde stereotiepe beelden en de eigen doelen om gelijkheid na te streven en niet te discrimineren. Doordat dit conflict wordt waargenomen, kunnen mensen met interne motivatie hun handelen aanpassen.

IS HET ZOWEL BRUIKBAAR VOOR HET THEMA GENDER ALS VOOR HET THEMA LHBT VOLGENS DE WETENSCHAPPELIJKE LITERATUUR?

In verschillende studies is aangetoond dat het model van Monteith relevant is als het gaat om de houding ten aanzien van homoseksuelen (Monteith, 1993; 1996). Ten aanzien van transgenders is dit, voorzover bekend, niet onderzocht.

Alhoewel eerdere studies aantoonde dat mensen zich vaak weinig schuldig over seksisme voelen en hun gedrag dus niet wensten bij te stellen (Czopp en Monteith, 2003; Gulker, Mark, Monteith, 2013) laat een recente studie zien dat wanneer er concreet bewijs wordt aangedragen dat laat zien dat mensen seksistisch zijn, dit wel degelijk tot bewustwording en tot het voornemen kan leiden om het eigen gedrag te veranderen (Parker, Monteith, Moss-Racusin, Van Camp, 2018).

WELKE RANDVOORWAARDEN KOMEN ER UIT WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK?

1. Bewustwording werkt alleen in het geval dat mensen het erg vinden als zij vrouwen en LHBT's ongelijk behandelen; mensen moet het zelf dus echt erg vinden als zij dat doen en intrinsieke motivatie hebben om niet te discrimineren. Mensen die gemotiveerd zijn om hun vooroordelen onder controle te krijgen, laten minder vooroordelen en stereotypen zien, zo laten verschillende studies zien van onder meer Amodio, Devine en Harmon-Jones uit 2008. Daarnaast zijn er ook studies die het effect van motivatie hebben aangetoond namelijk minder vooroordelen en stereotypen (Legault, Gutsell en Inzlicht (2011) en Gordijn, Hindriks, Koomen, Dijksterhuis en Van Knippenberg (2004)). Interne motivatie zorgt er dus voor dat mensen zich beter kunnen gedragen volgens hun eigen normen en waarden.
2. Om te kunnen handelen naar je eigen normen en waarden en je vooroordelen of stereotypen te kunnen controleren, moet je 'bij de les blijven'. In verschillende studies is te zien dat als mensen worden afgeleid doordat ze er een andere taak bij krijgen, zij moeilijker hun vooroordelen onder controle kunnen krijgen (Blair, 2002; Bodenhausen, 1990; Govorun & Payne, 2006; Richeson e.a., Shelton, 2003). Behalve om afgeleid zijn, gaat het ook om andere processen waardoor je brein te weinig mogelijkheden over heeft om vooroordelen of stereotypen te controleren. Denk aan slaapgebrek (Ghumman & Barnes, 2013) maar ook alcoholgebruik: mensen met alcohol op hebben minder controle op het remmen van hun bevooroordeelde reacties (Bartholow, Dickter & Sestir, 2006). Hierop aansluitend laat ander onderzoek zien dat het met het ouder worden moeilijker wordt voor mensen om hun vooroordelen te controleren door hun toenemende beperking om hun denkprocessen te controleren (Gonsalkorale e.a., 2009). Motivatie kan er echter wel voor zorgen dat je beter om kunt gaan met je eigen beperkingen. Al zit daar ook wel weer een beperking aan: hoe gemotiveerd je ook bent, er zit een grens aan wat je fysiek en mentaal aan kunt (Vohs, Baumeister & Schmeichel, 2012).
3. Bij het confronteren van mensen met dat zij vrouwen en mannen niet gelijk behandelen, kan de reactie zijn dat er gelachen wordt of op een andere manier dit niet serieus genomen wordt (Czopp en Monteith, 2003; Gulker, Mark, Monteith, 2013). Dit kan getackeld worden door concreet bewijs aan te dragen dat er wel degelijk sprake is van seksisme (Parker, Monteith, Moss-Racusin, Van Camp, 2018).
4. Een andere belangrijke voorwaarde om confrontatie te laten leiden tot bewustwording, is dat de deelnemers ruimte voelen om te leren en fouten te maken; dat het niet bedreigend is als je 'betrap't wordt op vooroordelen maar dat dit juist ervaren wordt als een leermoment (Frantz, Cuddy, Burnett, Ray en Hart, 2004; Goff, Steele en Davies).

BIJ WELKE DOELGROEPEN WERKT HET NIET VOLGENS DE WETENSCHAP?

Bij mensen met sterke vooroordelen werkt bewustwording niet: zij hanteren immers andere normen en waarden. En vinden het vaak geen probleem om vrouwen en LHBT's ongelijk te behandelen. Ze kunnen echter wel negatieve gevoelens ervaren als zij hun vooroordelen ontdekken. Maar zij richten die echter niet tegen zichzelf maar tegen de gediscrimineerde groep, in dit geval homoseksuelen (Monteith, 1996). De situatie wordt er dus slechter op in plaats van

beter: de mensen gaan negatiever denken over de betreffende minderheden in plaats van positiever.

IS HET AANGETOOND DAT DEZE WERKWIJZE BIJ MENSEN VAN DIVERSE AFKOMST EN CULTUREN WERKT?

Dit is niet aangetoond.

BRONNEN

- ★ Amodio, D., Devine, P. & Harmon-Jones, E. (2008). Individual differences in the regulation of intergroup bias: the role of conflict monitoring and neural signals for control. *Journal of personality and social psychology*, 94(1), 60.
- ★ Bartholow, B. D., Dickter, C. L., & Sestir, M. A. (2006). Stereotype activation and control of race bias: cognitive control of inhibition and its impairment by alcohol. *Journal of personality and social psychology*, 90(2), 272
- ★ Blair, I. (2002). The malleability of automatic stereotypes and prejudice. *Personality and Social Psychology Review*, 6(3), 242-261.
- ★ Bodenhausen, G. (1990). Stereotypes as judgmental heuristics: Evidence of circadian variations in discrimination. *Psychological Science*, 1(5), 319-322
- ★ Burns, M. D., Monteith, M. J., & Parker, L. R. (2017). Training away bias: The differential effects of counterstereotype training and self-regulation on stereotype activation and application. *Journal of Experimental Social Psychology*, 73, 97-110.
- ★ Czopp, A. & Monteith, M. (2003). Confronting prejudice (literally): Reactions to confrontations of racial and gender bias. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(4), 532-544.
- ★ Frantz, C., Cuddy, A., Burnett, M., Ray, H. & Hart, A. (2004). A Threat in the Computer: The Race Implicit Association Test as a Stereotype Threat Experience. *PSPB*, Vol. 30 No. 12, 1611-1624.
- ★ Goff, P., Steele, C. & Davies, P. (2008). The space between us: stereotype threat and distance in interracial contexts. *Journal of personality and social psychology*, 94(1), 91
- ★ Ghumman, S. & Barnes, C. (2013). Sleep and prejudice: A resource recovery approach. *Journal of Applied Social Psychology*, 43(S2), E166-
- ★ Gonsalkorale, K., Sherman, J. & Klauer, K. (2009). Aging and prejudice: Diminished regulation of automatic race bias among older adults. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(2), 410-414.
- ★ Gordijn, E., Hindriks, I., Koomen, W., Dijksterhuis, A. & Knippenberg, A. van (2004). Consequences of stereotype suppression and internal suppression motivation: A self-regulation approach. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(2), 212-224.
- ★ Govorun, O. & Payne, B. (2006). Ego-depletion and prejudice: separating automatic and controlled components. *Social Cognition*, 24(2), 111-136.
- ★ Gulker, J. E., Mark, A. Y., & Monteith, M. J. (2013). Confronting prejudice: The who, what, and why of confrontation effectiveness. *Social Influence*, 8(4), 280-293.
- ★ Monteith, M. (1993). Self-regulation of prejudiced responses: Implications for progress in prejudice-reduction efforts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(3), 469.
- ★ Monteith, M. (1996). Contemporary forms of prejudice-related conflict: In search of a nutshell. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(5), 461-473.
- ★ Monteith, M. (1996). Affective Reactions to Prejudice-Related Discrepant Responses the Impact of Standard Salience. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(1), 48-59.
- ★ Monteith, M. J., & Mark, A. Y. (2005). Changing one's prejudiced ways: Awareness, affect, and self-regulation. *European review of social psychology*, 16(1), 113-154.
- ★ Monteith, M., Mark, A. & Ashburn-Nardo, L. (2010). The self-regulation of prejudice: Toward understanding its lived character. *Group Processes & Intergroup Relations*, 13(2), 183-200.
- ★ Legault, L. & Inzlicht, M. (2013). Self-determination, self-regulation, and the brain: Autonomy improves performance by enhancing neuroaffective responsiveness to self-regulation failure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 105(1), 123.

- ★ Parker, L. R., Monteith, M. J., Moss-Racusin, C. A., & Van Camp, A. R. (2018). Promoting concern about gender bias with evidence-based confrontation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 74, 8-23.
- ★ Plant, E. & Devine, P. (1998). Internal and external motivation to respond without prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(3), 811.
- ★ Richeson, J., Baird, A., Gordon, H., Heatherton, T., Wyland, C., Trawalter, S. & Shelton, J. (2003). An fMRI investigation of the impact of interracial contact on executive function. *Nature neuroscience*, 6(12), 1323-1328.
- ★ Vohs, K., Baumeister, R. & Schmeichel, B. (2012). Motivation, personal beliefs, and limited resources all contribute to self-control. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48(4), 943-947.

6. RISICOPERCEPTIE VERGROTEN

BESCHRIJVING WERKZAAM MECHANISME

Het geven van informatie over de risico's en schadelijke gevolgen van praktijken als huwelijksdwang, huwelijkse gevangenschap en achterlating. Er wordt bijvoorbeeld verteld over het nadelige effect op de gezondheid van de betrokkenen of de conflicten en geweld die er door kunnen ontstaan binnen de familie. De bedoeling is dat mensen hierdoor beter hun best gaan doen om deze risico's te vermijden.

BEVINDINGEN EN TIPS UIT DE WETENSCHAP

WAT WETEN WE OVER DE EFFECTIVITEIT UIT DE WETENSCHAP? WERKT HET?

Om huwelijksdwang, huwelijkse gevangenschap en achterlating te voorkomen, zou je mensen kunnen vertellen wat de risico's zijn die deze praktijken met zich meebrengen. Bijvoorbeeld dat huwelijksdwang een slecht plan is omdat dit allerlei risico's met zich meebrengt zoals dat huwelijkspartners zich erg ongelukkig voelen, een grotere kans hebben op scheiding, het tot conflicten kan leiden in het huwelijk en binnen families. Deze manier van werken zou vergeleken kunnen worden met wat in de gezondheidszorg heet het vergroten van risicoperceptie (Bartholomew et al 2011). Dat betekent dat je wilt bewerkstelligen dat mensen zelf gaan geloven dat wanneer zij het verkeerde doen namelijk hun familielid dwingen om te trouwen, getrouwd te blijven of terug te sturen naar het land van herkomst, dit betekent dat zij zelf of hun familie dan verschillende risico's lopen. De bedoeling is dat mensen deze praktijken staken om zo de risico's te voorkomen. Studies hebben aangetoond dat dit inderdaad zo werkt (Bartholomew et al 2011; Brewer et al. 2007; Rothman & Kiviniemi, 1999; Weinstein, et al. 1993). Van vaccinaties tot aan HIV; het blijkt dat wanneer mensen zelf denken dat ze meer risico lopen, zij beter hun gedrag aanpassen om die risico's te vermijden (Noroozinejad, et al. 2013). Dit is geen gemakkelijke opgave omdat mensen vaak ten onrechte denken dat zij zelf minder risico lopen op allerlei problemen dan een ander (Weinstein, 1984). Dan zijn interventies nodig die ervoor zorgen dat mensen wel gaan denken dat zij zelf risico lopen wanneer zij verkeerd of ongezond gedrag vertonen. Een uitkomst van zo'n interventie moet zijn dat je (a) denkt dat jezelf (of je familie) meer kans loopt op een bepaald risico, (b) dat je zelf ook kwetsbaar bent voor het risico en (c) dat je zelf het risico als ernstiger bent gaan inschatten (Brewer, 2007).

Scenario gebaseerde informatie is informatie over hoe je ergens risico op loopt (Bartholomew et al., 2011; Mevissen, Meertens, Ruiter, Feenstra en Schaalma, 2009). Het schetsen van een scenario waarin iemand door bepaald (ongezond) gedrag verschillende risico's loopt, kan ervoor zorgen dat mensen denken zelf kans te maken op dat risico. Maar dat hangt af van de eigenschappen van het individu die de inschatting maakt. Zo blijkt dat een verhaal vertellen over risico's in het bijzonder goed werkt bij laagopgeleiden (Perrier & Ginis, 2016). Dat het zinvol is om een verhaal te schetsen waarin mensen zien hoe verkeerd het kan aflopen als je bepaald (ongezond) gedrag vertoont, komt ook uit onderzoek uit de jaren '80 van Rook. Hierin is te zien dat zo'n verhaal op de lange termijn beter blijft 'hangen' dan abstracte informatie en daarmee mensen van houding kan doen veranderen. Al bleek de impact op gedrag hier beperkt (Rook, 1987).

Uit een review van Rothman en Kiviniemi (1999) blijkt dat het geven van 'levendige' informatie over hoe je een risico loopt en informatie over mensen die daadwerkelijk deze risico's zijn overkomen, effectief is om ervoor te zorgen dat mensen gaan geloven dat zij zelf dit risico lopen als ze doorgaan met hun 'ongezonde' gedrag. Het blijkt dat dit beter werkt wanneer mensen informatie krijgen over hoe vaak bepaalde risico's voorkomen; informatie over hoe vaak een risico voorkomt lijkt weinig invloed te hebben op wat mensen denken welke risico's zij zelf kunnen lopen. Daarentegen, als mensen het verhaal horen van iemand op wie zij lijken en die de risico's heeft ervaren, dan denken zij zelf dat zij ook een groter risico lopen.

Maar in hoeverre is dit van toepassing op het terrein van gender based violence? In een studie van Harding & Helweg-Larsen (2009) naar hoe vrouwen de risico's inschatten van partnergeweld wordt uitgelegd dat dit relevant is omdat je partnergeweld zou kunnen beschouwen als 'on gezond gedrag'. En wanneer je voelt dat je risico loopt op dit geweld, je eerder jezelf hiertegen in bescherming neemt. Uit een review van Gidycz, McNamara en Edwards (2006) worden dezelfde verwachtingen benoemd. Zij adviseren op basis van de gezondheidsliteratuur, om informatie over risico's niet in de vorm van cijfers te geven, maar in de vorm van levendige verhalen van slachtoffers. Hierdoor kunnen vrouwen beter maatregelen nemen om zichzelf te beschermen tegen geweld. Ook in een review van Nurius (2000) wordt ervanuit gegaan dat vrouwen beter ervan doordrongen moeten raken dat zij slachtoffer kunnen worden van geweld in intieme relaties, zodat zij zichzelf hier beter tegen kunnen beschermen.

Onduidelijk is of risicoperceptie ook iets verandert aan het gedrag van potentiële daders en omstanders bij huiselijk geweld of gendergerelateerd geweld. Wel weten we dat daders die minderjarigen via internet zoeken om te misbruiken, zich vaak weinig aantrekken van het risico te worden vervolgd door de politie (Balfe, et al. 2015).

Wel is bekend dat het bij meisjesbesnijdenis effectief kan zijn om informatie te geven over de bijkomende gezondheidsrisico's. Maar hieraan zitten wel enkele voorwaarden. De informatie moet goed toesneden zijn op de betreffende gemeenschap, de informatie moet niet beoordelend worden gebracht, het moet door iemand worden gebracht die de gemeenschap als betrouwbaar ziet en de informatie moet gecombineerd worden met uitwisselen van ervaringen (Johansen, Diop, Laverack, Leye, 2013). Lastig hierbij is dat mensen het risico op sociale uitsluiting, dus uit de gemeenschap te worden gezet, vanwege het nalaten van meisjesbesnijdenis, soms erger vinden dan de gezondheidsrisico's (Johansen, et al., 2013). Een andere studie onder gezondheidsprofessionals in Gambia over meisjesbesnijdenis toont aan dat er een verband is tussen weet hebben van de gezondheidsrisico's en het afkeuren van meisjesbesnijdenis. Tegelijkertijd hebben nog veel professionals wel het voornemen om hun eigen dochters te laten besnijden dus weet hebben van de risico's alleen lijkt niet voldoende om gedrag te veranderen (Marcusán, Singla, Secka, Utzet, Le Charles, 2016).

IS HET ZOWEL BRUIKBAAR VOOR HET THEMA GENDER ALS VOOR HET THEMA LHBT VOLGENS DE WETENSCHAPPELIJKE LITERATUUR?

Op LHBT-acceptatie lijkt het geen betrekking te hebben maar wel op de preventie van gender based violence.

WELKE RANDVOORWAARDEN KOMEN ER UIT WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK?

1. Het geven van cijfers over risico's werkt minder goed: mensen onthouden slecht hoe groot de *sample size* is die je noemt. Mensen vinden dat hun eigen risico groter is bij 10 op de 100 dan bij 1 op de 10. Mensen kijken dus meer naar het eerste cijfer dan naar het tweede (Rothman en Kiviniemi, 1999). Bij laagopgeleiden is het zinvoller om risico's te delen door middel van verhalen dan door cijfers (Perrier & Ginis, 2016).
2. Als er wordt gekozen voor het vertellen van persoonlijke verhalen over risico's, dan is het belangrijk dat de personen die dit vertellen lijken op de doelgroep (Rothman en Kiviniemi, 1999).

BIJ WELKE DOELGROEPEN WERKT HET NIET BIJ VOLGENS DE WETENSCHAP?

1. Mannen schatten risico's lager in dan vrouwen, en 'witte' mensen schatten risico's lager in dan 'zwarte' mensen in de Verenigde Staten (Kahan et al. 2007). Dit neemt niet weg dat een aanpak waarin mensen bewust worden gemaakt van de risico's van bepaald gedrag, in theorie overal zou kunnen werken.
2. In hoeverre je risico's kunt inschatten neemt toe van kindertijd tot volwassenheid: voor kinderen en jongeren is het inschatten van risico's dan ook een stuk moeilijker dan voor volwassenen (Reyna & Farley, 2006).

IS HET AANGETOOND DAT DEZE WERKWIJZE BIJ MENSEN VAN DIVERSE AFKOMST EN CULTUREN WERKT?

Uit een studie van Foss, Hossain, Vickerman en Watts (2007) komt naar voren dat risicoperceptie ook een belangrijk werkzaam mechanisme is bij het veranderen van gedrag bij mensen uit Azië. Het lijkt erop dat de werkzaamheid niet beperkt is tot Europese of 'witte' groepen.

BRONNEN

- ★ Balfe, M., Gallagher, B., Masson, H., Balfe, S., Brugha, R., & Hackett, S. (2015). Internet child sex offenders' concerns about online security and their use of identity protection technologies: a review. *Child Abuse Review*, 24(6), 427-439.
- ★ Bartholemew, L.K., Parcel, G.S., Kok, G., Gottlieb, N.H., Fernandez, M. E. (2011) *Planning health promotion: an intervention mapping approach*. San Francisco: Jossey Bass.
- ★ Brewer, N. T., Chapman, G. B., Gibbons, F. X., Gerrard, M., McCaul, K. D., & Weinstein, N. D. (2007). Meta-analysis of the relationship between risk perception and health behavior: the example of vaccination. *Health psychology*, 26(2), 136.
- ★ Foss, A. M., Hossain, M., Vickerman, P. T., & Watts, C. H. (2007). A systematic review of published evidence on intervention impact on condom use in sub-Saharan Africa and Asia. *Sexually Transmitted Infections*, 83(7), 510-516.
- ★ Gidycz, C. A., McNamara, J. R., & Edwards, K. M. (2006). Women's risk perception and sexual victimization: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 11(5), 441-456.
- ★ Harding, H. G., & Helweg-Larsen, M. (2009). Perceived risk for future intimate partner violence among women in a domestic violence shelter. *Journal of Family Violence*, 24(2), 75.
- ★ Johansen, R. E. B., Diop, N. J., Laverack, G., & Leye, E. (2013). What works and what does not: a discussion of popular approaches for the abandonment of female genital mutilation. *Obstetrics and gynecology international*, 2013.
- ★ Kahan, D. M., Braman, D., Gastil, J., Slovic, P., & Mertz, C. K. (2007). Culture and identity-protective cognition: Explaining the white-male effect in risk perception. *Journal of Empirical Legal Studies*, 4(3), 465-505.
- ★ Marcusán, A. K., Singla, L. R., Secka, D. M., Utzet, M., & Le Charles, M. A. (2016). Female genital mutilation/cutting: changes and trends in knowledge, attitudes, and practices among health care professionals in The Gambia. *International journal of women's health*, 8, 103.
- ★ Mevissen, F. E., Meertens, R. M., Ruiter, R. A., Feenstra, H., & Schaalma, H. P. (2009). HIV/STI risk communication: The effects of scenario-based risk information and frequency-based risk information on perceived susceptibility to chlamydia and HIV. *Journal of Health Psychology*, 14(1), 78-87.
- ★ Noroozinejad, G., Yarmohamadi, M., Bazrafkan, F., Sehat, M., Rezazadeh, M., & Ahmadi, K. (2013). Perceived risk modifies the effect of HIV knowledge on sexual risk behaviors. *Frontiers in public health*, 1, 33.
- ★ Nurius, P. S. (2000). Risk perception for acquaintance sexual aggression: A social-cognitive perspective. *Aggression and Violent Behavior*, 5(1), 63-78.
- ★ Reyna, V. F., & Farley, F. (2006). Risk and rationality in adolescent decision making: Implications for theory, practice, and public policy. *Psychological science in the public interest*, 7(1), 1-44.
- ★ Rook, K. S. (1987). Effects of case history versus abstract information on health attitudes and behaviours. *Journal of Applied Social Psychology*, 17, 533-553.
- ★ Rothman, A. J., & Kiviniemi, M. T. (1999). Treating people with information: an analysis and review of approaches to communicating health risk information. *JNCI monographs*, 1999(25), 44-51.
- ★ Perrier, M. J., & Martin Ginis, K. A. (2016). Changing health-promoting behaviours through narrative interventions: A systematic review. *Journal of health psychology*, 1359105316656243.
- ★ Weinstein, N. D. (1993). Testing four competing theories of health-protective behavior. *Health psychology*, 12(4), 324.

7. MORELE ARGUMENTEN

BESCHRIJVING WERKZAAM MECHANISME

Morele argumenten geven om mensen ervan te overtuigen zich toleranter te gedragen naar LHBT's of vrouwen gelijkjer te behandelen.

BEVINDINGEN EN TIPS UIT DE WETENSCHAP

WAT WETEN WE OVER DE EFFECTIVITEIT UIT DE WETENSCHAP? WERKT HET?

Conservatieve mensen hanteren meer morele grondslagen en argumenten dan liberale mensen, zo beargumenteren Haidt en Graham (2007). Voor liberale mensen geldt (1) geen schade toebrengen aan een ander en (2) eerlijkheid en rechtvaardigheid. Voor conservatieve mensen geldt daarnaast ook (3) eigen groep eerst, (4) respect voor hiërarchie en (5) reinheid, dat wil zeggen het niet toegeven aan lust en een afkeer van walging. Dit blijkt niet alleen voor conservatieve Noord-Amerikanen zo te werken maar dit is bevestigd in een internationale steekproef (Graham, Haidt & Nosek, 2009) en in een Turks onderzoek van Yilmaz, Harma, Bahçekapili en Cesur (2016). Homoseksualiteit wordt vooral afgewezen op het laatste morele principe: reinheid; het roept gevoelens van walging op (Haidt & Graham, 2007; Inbar, Pizarro & Bloom, 2012, Dasgupta, DeSteno, Williams en Hunsinger, 2009; Vezzali, Brambilla, Giovannini, Colucci, 2016) waaruit blijkt dat de attitude ten aanzien van homoseksuelen samenhangt met gevoelens van walging.

Morele principes kunnen ingezet worden in attitude- en gedragsverandering, zo laten Yilmaz, Harma, Bahçekapili en Cesur (2016) zien. In hun experiment werden de deelnemers ingedeeld in drie *random* groepen. In de ene groep moesten de deelnemers zinnen afmaken die te maken hadden met individualiteit, in de andere groep zinnen die te maken hadden met collectiviteit en in de controlegroep maakten de deelnemers zinnen af die met geen van beide te maken hadden. Wat bleek? In de individuele groep gingen de deelnemers meer waarde hechten aan zorg voor een ander (1). En in de collectivistische groep gingen de deelnemers meer waarde hechten aan loyaliteit aan de eigen groep (3). Eenzelfde lijn komt uit het onderzoek van Yilmaz en Saribay (2017a): analytisch denken stimuleert meer individuele waarden. Echter, onderzoek van Yilmaz en Saribay (2017b) laat zien dat de veranderingen niet van lange duur zijn.

Bij elkaar genomen zou dit betekenen dat om de acceptatie van LHBT en gendergelijkheid te verhogen, je vooral de moraliteit van zorg (1) en eerlijkheid en rechtvaardigheid (2) moet benadrukken, en de loyaliteit aan de eigen groep (3), het respect voor hiërarchie (4) en de hang naar reinheid (5) juist geen aandacht moet geven.

Wat niet blijkt te werken is religie gebruiken om de moraal te verbeteren als het gaat om LHBT en vrouwenrechten. De Noord-Amerikaanse onderzoekers Vilaythong, Lindner en Nosek (2010) dachten dat religieuze heteroseksuelen mogelijk toleranter zouden worden naar homoseksuelen als ze eerst de 'gouden regel' lezen die in verschillende religies te vinden is. In het Christendom is dat: 'wat gij niet wil dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet'. In het Boed-

dhisme is een vergelijkbare stelling te vinden. Bij heteroseksuele Boeddhisten maakte het echter geen verschil in de manier waarop ze dachten over homoseksuelen, wanneer ze eerst werden gewezen op het religieuze voorschrift. Bij de heteroseksuele Christenen maakte het ook geen verschil als ze lazen dat de 'gouden regel' een uitspraak was van Jezus Christus: zij werden hierdoor niet homovriendelijker. En als ze lazen dat dit voorschrift een uitspraak was van Boeddha, werden ze zelfs nog negatiever ten aanzien van homoseksuelen.

Verschillende studies bevestigen dat het averechts kan werken wanneer religie ingezet wordt om de acceptatie van LHBT's te vergroten. Een studie van Johnson, Rowatt en LaBouff (2012) toont aan dat wanneer religieuze homoseksuelen, merendeels Christenen, van tevoren worden blootgesteld aan woorden die te maken hebben met religie, zij daarna negatiever denken over homoseksuelen dan wanneer zij aan neutrale woorden zijn blootgesteld. Yilmaz, Karadöller en Sofuoglu (2016) laten hetzelfde zien onder Turkse Islamitische studenten: ook deze groep wordt negatiever over homoseksuelen wanneer zij vooraf religieuze woorden lezen, zoals Allah en moskee. Het blootstellen van heteroseksuele moslims aan woorden die te maken hebben met rationeel denken (bijvoorbeeld 'denk' en 'analyseer') kan er juist wel voor zorgen dat hun expliciete houding homovriendelijker wordt. Ook seksisme wordt versterkt wanneer mensen (onbewust) in aanraking komen met religieuze termen, zo blijkt uit experimenten in België en de Verenigde Staten onder christenen (Haggard, Kaelen, Saroglou, Klein, Rowatt, 2018).

WELKE RANDVOORWAARDEN KOMEN ER UIT WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK?

Morele argumenten moeten de moraliteit van zorg, ofwel zorg voor elkaar (1) en eerlijkheid en rechtvaardigheid (2) benadrukken

- ★ Morele argumenten die juist niet gebruikt moeten worden: de loyaliteit aan de eigen groep (3), het respect voor hiërarchie (4) en de hang naar reinheid (5).
- ★ Met name effecten op korte termijn.
- ★ Geen religieuze argumenten geven.
- ★ Zorgen dat er geen discussie ontstaat; discussie kan namelijk betekenen dat tegenstanders van gendergelijkheid en LHBT-acceptatie, de indruk geven aan andere deelnemers dat het 'normaal' is om je vrouwonvriendelijk of LHBT-onvriendelijk op te stellen. Deze sociale norm kan ervoor zorgen dat ook anderen zich vrouwonvriendelijk of LHBT-onvriendelijk gaan gedragen (zie: werkzame mechanisme 'sociale normen').

IS HET ZOWEL BRUIKBAAR VOOR HET THEMA GENDER ALS VOOR HET THEMA LHBT VOLGENS DE WETENSCHAPPELIJKE LITERATUUR?

Ja, maar voor seksisme is het bewijs nog minder uitgebreid (Haggard et al., 2018).

BIJ WELKE DOELGROEPEN WERKT HET NIET VOLGENS DE WETENSCHAP?

Bij politiek conservatieve mensen levert het een kleine verandering op maar niet een verandering die blijvend is.

BRONNEN

- ★ Dasgupta, N., DeSteno, D., Williams, L. A., & Hunsinger, M. (2009). Fanning the flames of prejudice: the influence of specific incidental emotions on implicit prejudice. *Emotion*, 9(4), 585.
- ★ Graham, J., Haidt, J., & Nosek, B. A. (2009). Liberals and conservatives rely on different sets of moral foundations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(5), 1029.
- ★ Haggard, M. C., Kaelen, R., Saroglou, V., Klein, O., & Rowatt, W. C. (2018). Religion's role in the illusion of gender equality: Supraliminal and subliminal religious priming increases benevolent sexism. *Psychology of Religion and Spirituality*.
- ★ Haidt, J., & Graham, J. (2007). When morality opposes justice: Conservatives have moral intuitions that liberals may not recognize. *Social Justice Research*, 20(1), 98-116.
- ★ Inbar, Y., Pizarro, D. A., & Bloom, P. (2012). Disgusting smells cause decreased liking of gay men. *Emotion*, 12(1), 23.
- ★ Johnson, M. K., Rowatt, W. C., & LaBouff, J. P. (2012). Religiosity and prejudice revisited: In-group favoritism, out-group derogation, or both?. *Psychology of Religion and Spirituality*, 4(2), 154.
- ★ Vezzali, L., Brambilla, M., Giovannini, D., & Paolo Colucci, F. (2016). Strengthening Purity: Moral Purity as a Me-

diator of Direct and Extended Cross-Group Friendships on Sexual Prejudice. *Journal of Homosexuality* (just accepted).

- ★ Vilaythong T, O., Lindner, N. M., & Nosek, B. A. (2010). "Do unto others": Effects of priming the Golden Rule on Buddhists' and Christians' attitudes toward gay people. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 49(3), 494-506.
- ★ Yilmaz, O., Harma, M., Bahçekapili, H. G., & Cesur, S. (2016). Validation of the moral foundations questionnaire in Turkey and its relation to cultural schemas of individualism and collectivism. *Personality and Individual Differences*, 99, 149-154.
- ★ Yilmaz, O., Karadöller, D. Z., & Sofuoglu, G. (2016). Analytic Thinking, Religion, and Prejudice: An Experimental Test of the Dual-Process Model of Mind. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 1-10.
- ★ Yilmaz, O., & Saribay, S. A. (2017a). Activating analytic thinking enhances the value given to individualizing moral foundations. *Cognition*, 165, 88-96.
- ★ Yilmaz, O., & Saribay, S. A. (2017b). Analytic thought training promotes liberalism on contextualized (but not stable) political opinions. *Social Psychological and Personality Science*, 8(7), 789-795.

WELKE VERONDERSTELDE WERKZAME MECHANISMEN WERKEN NIET?

Hiervoor zijn werkvormen beschreven die mogelijk kunnen werken en een bijdrage kunnen leveren aan het verminderen van gendergerelateerd geweld en het vergroten van gendergelijkheid en LHBT-gelijkheid. Maar er kunnen ook werkvormen ingezet worden in de veronderstelling van een werkzaam mechanisme maar dat wanneer de resultaten van wetenschappelijk onderzoek ernaast worden gelegd, deze mechanismen niet blijken te werken. In recente Movisie en Kis rapporten² zijn de volgende werkzame mechanismen naar voren gekomen die volgens wetenschappelijke onderzoek niet effectief zijn of averechts werken.

1. HET HERHALEN VAN STEREOTYPEN

Stereotypen worden actief in je brein, vaak zonder dat je dat zelf bewust in de gaten hebt. Het gaat als het ware automatisch, zo komt naar voren in onderzoek van Gawronski en Bodenhausen (2006) en Gawronski et al. (2008). Dat komt omdat je een stereotype zo vaak hebt gezien of gehoord, dat je er niet meer bewust over na hoeft te denken. Iedere keer dat je een stereotype opnieuw ziet of hoort, versterk je dit proces. Herhaling zorgt er dus voor dat stereotypen versterkt worden, óók als je ze daarna weer onderuit haalt of zegt dat mensen de opdracht geeft om niet te stereotyperen (Duguid, & Thomas-Hunt, 2015). Al hoewel dit met name of enkel opgaat voor mensen die weinig motivatie hebben om hun eigen vooroordelen te controleren (Gordijn et al. 2004; Fehr, Sassenberg, Jonas, 2015) betekent dit in de praktijk dat het herhalen van stereotypen erg risicovol is in een groep waarvan je vermoedt dat er mensen zijn met een enigszins negatieve houding ten aanzien van de groep. Het kan voor deelnemers echter wel leuk of prettig zijn om stereotypen op te noemen; het kan 'opluchten' om alles te mogen zeggen wat je steeds denkt zonder politiek correct te hoeven zijn. Maar door alle negatieve stereotype beelden ten aanzien van LHBTI's te herhalen, bestaat een grote kans dat deze nog sterker in ieders denken worden vastgezet. Het vervolgens proberen te weerleggen van die

2 Felten, H. (2017). Genderhokjes doorbreken: (hoe) werkt dat? De resultaten van een theorie-gestuurde evaluatie. Alliantie Genderdiversiteit: Utrecht
 Felten, H. (2017). Riek Stienstra lezing: hoe bestrijd je schijntolerantie? Amsterdam: Edu Divers.
 Felten, H., Taouanza, I. & Keuzenkamp (2016). Klaar met discriminatie? Onderzoek naar effectiviteit van sociale media-campagnes tegen discriminatie. Utrecht: KIS.
 Felten, H., Oostrum, D., Taouanza, I. & Keuzenkamp, S. (2016). Van confrontatie naar minder discriminatie. Onderzoek naar trainingen gericht op bewustwording van vooroordelen in werving en selectie. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.
 Felten, H. (2016). Rainbows & Refugees: Verkennend onderzoek naar wat werkt bij het vergroten van de acceptatie van LHBT onder vluchtelingen. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.
 Felten, H. & Keuzenkamp, S. (2016). Goed voorbeeld doet volgen? Onderzoek naar de plausibiliteit van de inzet van rolmodellen in de preventie van discriminatie. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.
 Taouanza, I., Felten, H. en Keuzenkamp, S. (2016). Werkt het aangaan van een dialoog tegen vooroordelen en stereotypering? Onderzoek naar de effectiviteit van dialoogbijeentkomsten. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.
 Felten, H., Emmen, M. & Keuzenkamp, S. (2015). Do the right thing: de plausibiliteit van interventies voor vergroting acceptatie homoseksualiteit. Movisie: Utrecht.
 Felten, H. & Vijlbrief, A. (2018) Doing right for optimal impact. Utrecht: Movisie.

negatieve stereotypen werkt vaak juist niet (Mooi & Fettelaar, 2013). Daarnaast kan het horen van negatieve meningen van anderen uit jouw groep over LHBTI, voor minder acceptatie van LHBTI zorgen (Cramwinckel, Scheepers & Van der Toorn, 2018).

2. BENADRUKKEN DAT HOMOSEKSUALITEIT IS ANGELEERD

De meeste heteroseksuelen die homoseksualiteit accepteren, denken dat homoseksueel zijn geen keuze is: dat je “zo wordt geboren” of dat het biologisch bepaald is. Het lijkt daarom logisch om hetero’s die moeite hebben met homoseksualiteit, uit te leggen dat homoseksualiteit geen keuze is, in de verwachting dat zij daardoor homoseksualiteit gaan accepteren. Uit onderzoek blijkt dat dit vaak niet werkt. Sterker nog: soms werkt het averechts. Hetero’s die sterk negatief staan ten opzichte van homoseksuelen kunnen het argument dat homoseksualiteit biologisch bepaald is, juist gebruiken om hun homofobe houding te verdedigen: “Het is dus echt een ander soort mensen: met zulke rare figuren wil ik niet omgaan.” (Bastian & Haslam, 2005; Cramwinckel, Scheepers & Van der Toorn, 2018; Haslam & Levy, 2006; Hegarty & Pratto, 2001; Kahn & Fingerhut, 2011; Prentice & Miller, 2007; Piskur & Degelman, 1992).

3. ONZEKERE MANNEN INZICHT GEVEN IN HUN VROUWELIJKE EIGENSCHAPPEN

Heteroseksuele cisgender jongens en mannen die hun man-zijn en mannelijkheid erg belangrijk vinden, kunnen er tegelijkertijd onzeker over zijn. Dat geldt met name wanneer deze groep jongens en mannen hoort dat anderen vinden dat zij ‘vrouwelijk’ gedrag vertonen of dat zij merken aan anderen dat ze niet ‘mannelijk’ genoeg zijn. Zij kunnen zich dan bedreigd voelen in hun mannelijkheid en als reactie hierop agressief reageren om zich als ‘echte man’ te bewijzen. Die agressie richt zich dan met name op jongens en mannen die zij niet mannelijk genoeg vinden, bijvoorbeeld homo- en biseksuele jongens en mannen (Lick, Johnson & Riskind, 2015; Techakesari, Louis & Barlow, 2015).

Wat je wel kunt doen, is wanneer er een veilige en vertrouwde sfeer is, het gesprek aangaan met mannen of jongens over ‘mannelijkheid’ en wat dat betekent. In zulke gesprekken kan aan de orde komen wat jongens eventueel lastig vinden aan ‘mannelijkheid’, waar zij tegenaan lopen en hoe ze daar op een andere manier mee om kunnen gaan.

BIJLAGE:

TOELICHTING BEGRIPPEN

TOELICHTING: VERSCHIL IMPLICIETE EN EXPLICIETE VOOROORDELEN

Vooroordelen worden in de wetenschappelijke literatuur vaak onderverdeeld in impliciete en expliciete vooroordelen. Impliciete vooroordelen worden manifest in gedrag of oordelen die gecontroleerd worden door automatisch geactiveerde evaluaties, zonder dat de persoon zich daar zelf van bewust hoeft te zijn of dat het opzettelijk is (Gawronski & Bodenhausen 2006; Greenwald & Banaji, 1995; Greenwald, McGhee & Schwartz, 1998). Expliciete vooroordelen daarentegen zijn opzettelijke en bewust overwogen vooroordelen (Dovidio, Kawakami & Gaertner, 2002). Simpel gezegd: iemand kan zich niet bewust zijn van zijn of haar vooroordelen ten aanzien van een bepaalde groep maar daar wel naar handelen en deze groep wel onterecht anders behandelen (discrimineren).

De expliciete en impliciete houding komen niet altijd overeen. Zo kan het zijn dat iemand discriminatie afwijst maar impliciet wel negatieve gevoelens heeft ten aanzien van bijvoorbeeld mensen met een donkere huidskleur (Dovidio, Kawakami, Johnson, Johnson & Howard, 1997). Veel mensen met een lichte huidskleur hebben impliciet een negatieve houding ten opzichte van mensen met een donkere huidskleur, terwijl dit botst met hun zelfbeeld en normen over wat sociaal gedrag is (zie review Greenwald & Banaji, 1995).

Verschillende onderzoeken tonen aan dat niet alleen een expliciete negatieve houding maar ook een impliciete negatieve houding ten aanzien van leden van een etnische groep een voorspeller kan zijn van (ervaren) discriminatie of anderszins negatieve bejegening (zie Amodio & Devine, 2006; Dovidio & Gaertner, 2000; Hall et al., 2015). Impliciete vooroordelen hebben in het bijzonder invloed wanneer de sociale omgeving discriminatie tolereert of zelfs goedkeurt (zie Felten, Taouanza & Keuzenkamp, 2016). Er zijn echter ook onderzoeken die geen verband tonen tussen impliciete vooroordelen en gedrag (zie Blair et al., 2014; Blanton et al., 2009). Een veel geciteerde review van 122 studies van Greenwald, Poehlman, Uhlmann en Banaji uit 2009 laat er echter geen twijfel over bestaan: impliciete attitude heeft effect op onder meer het gedrag en de beoordelingen van mensen. Sterker nog, de invloed is sterker dan van expliciete attitude.

TOELICHTING: VERSCHIL STEREOTYPEN EN VOOROORDELEN

Bij vooroordelen ('prejudice') gaat het om de negatieve affectieve reacties naar, of evaluatie van, een specifieke groep en de leden daarvan. Stereotypen zijn overdreven opvattingen over specifieke groepen en de leden daarvan, volgens de American Psychological Association (APA). Specifieker worden stereotypen ook beschreven als automatische associaties tussen lid zijn van een bepaalde groep en het bezitten van bepaalde kenmerken (Devine, 1989; Dovidio, Evans & Tyler, 1986; Krueger, 1996). Vooroordelen zijn volgens de APA een houding en ze zijn affectief – het gaat om negatieve gevoelens – terwijl stereotypen cognitief zijn en zowel positief als negatief kunnen zijn. Met andere woorden: vooroordelen gaan over een gebrek aan waardering, terwijl stereotypen gaan over beeldvorming en associaties bij mensen uit bepaalde groepen. En vooroordelen gaan over wat je voelt, en stereotypen over wat je denkt.

1 Ter illustratie: In 2016 waren er minder dan 50 zaken die door het OM zijn vervolgd wegens discriminatie van homoseksuelen. Zie het [rapport van het openbaar ministerie: Strafbare discriminatie in beeld 2016](#). Dit terwijl een op de vijf LHBT's in de twaalf maanden voorafgaand aan een onderzoek van de UvA LHBT-gerelateerd geweld had meegemaakt. (Feddes, R. & Jonas, K. 2016).